

DOLENJSKA PROSVETA

POJMO
BRATJE
PESEM
O
SVOBODI

Sklad za izdajanje Dolenjske prosvete:

Prenos	70.500 din
Rudnik Krmelj	10.000 din
Kmetijska zadruga Straža	5.000 din
Zdravilišče Toplice	3.000 din
Kmetijska zadruga Dvor	1.000 din
Kartuzija Pleterje	1.000 din
	90.500 din

SLIKA NA OVITKU: KIP »PESEM SVOBODI«, akad. kipar
Jaka Savinšek (Foto Slavko Kastelic)

Milan Pugelj:

PRIŠLI SO MAJHNI ŠKRATJE...

*Prišli so majhni škratje iz goric,
stopili k meni na samotni poti
in vprašali so nagajivih lic:
— Kaj iščeš, fantič mladi, na samoti?*

*Kaj si želiš srebrnih desetih,
mar skrivano zlato ti dušo moti?
Mordá zdravilnih iščeš si cvetic,
da detece pozdravi se bolnó ti? —*

*— Ah, nisem očka jaz, ne v jarmu mož,
a rad resnično bi zdravilnih rož,
ki bi pozdravile srce boleče. —*

*To so se majhni škratje zasmejali
in z drobnimi koraki so jo rbrali
v strmine gor in šume zelentče ...*

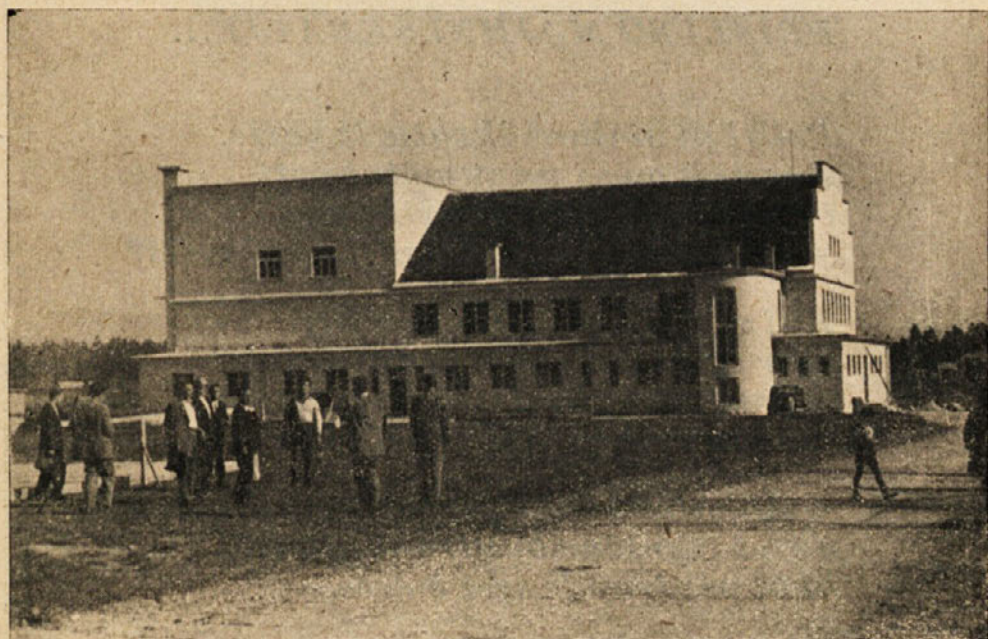
SPOMINSKI DNEVI

Ljudstvo, ki ne spoštuje svojih velikih mož in žena, ki ne proslavlja dni svojih borbenih in delovnih zmag za svobodo in enakopravnost, tone v razkrajajočo brežbriznost, ki je kal vsega zla. Ljudje, ki v to zapadejo, zabredejo tako daleč, da se še za svoje lastne osebne zadeve več ne brigajo. Za take ljudi ni mesta v naši socialistični Jugoslaviji.

Vsi, prav vsi, smo dolžni, da naše ljudske praznike dostojno proslavimo! Naši doraščajoči mladini, ki ni doživljala borb delovnih ljudi, je treba to borbo nenehno prikazovati, da bo znala ceniti svobodo.

Za proslave teh ljudskih praznikov morajo imeti razna društva, ustanove, delovni kolektivi že vnaprej okviren program.

19. II. 1944, praznik borbenih žena 8. III., dan ustanovitve OF 27. IV. 1941, praznik dela 1. V., dan osnovanja prve slovenske vlade LRS v Ajdovščini 5. V. 1945, praznik zmage 15. V., rojstni dan maršala Tita 25. maja, smrtni dan Primoža Trubarja 29. VI. 1586, smrtni dan Maksima Gorkega 18. VI. 1936, dan začetka francoske revolucije 14. 7. 1789, smrtni dan Antona Tomaža Linharta 14. VII. 1795, smrtni dan Janeza Trdine 14. VII. 1905, praznik dolenjskih brigad 2. IX. 1942, spominski dan bazoviških žrtev 6. IX., smrtni dan znamenitega matematika Jurija Vege 17. septembra 1802, dan zbora slovenskih odposlancev v Kočevju 3. X. 1943, dan krivičnega koroškega plebiscita 20. X. 1920, dan

Seškov dom v Kočevju (foto Kastelic Slavko)

Proslava, ki je pripravljena v zadnjem trenutku, je navadno slaba in prej vpliva na ljudi negativno kot dobro. Slabo pripravljene proslave, morda samo veseli večeri z jedačo in pijačo, so klavrn izraz pietete in pomena naših ljudskih praznikov.

V načrtu spominskih dni upoštevajte naslednje dneve: občinske praznike, smrtni dan Vladimirja Iljiča Lenina 21. I. 1924, smrtni dan dr. Fr. Prešerna 8. II. 1849, dan prvega zasedanja SNOS v Črnomlju

osvoboditve Beograda 20. X. 1944, prvi kongres AFŽ 17. X. 1943, začetek velike Oktobrske revolucije 7. XI. 1917, smrtni dan Frana Levstika 16. XI. 1887, smrtni dan Simona Gregorčiča 24. XI. 1906, II. zasedanje AVNOJ v Jajcu 29. XI. 1943, smrtni dan Ivana Cankarja 11. XII. 1918, dan ustanovitve I. proletarske brigade v vasi Rudo 22. XII. 1941.

Naštel sem samo nekaj spominskih dni, ki jih lahko na različne načine proslav-

Dobernič ob desetletnici kongresa AFŽ (foto Kastelic Slavko)

Brzoturnir v Novem mestu ob 10. obletnici Dolenjskih brigad (foto Kastelic Slavko)

ljate. Zlasti ljudska univerza in šola bi se morali v časovnem redu spominjati naših zgodovinskih in kulturnih praznikov.

Pri organiziranju praznov spominskih dni smo še vedno pasivni, ker nekateri še vedno čakajo direktiv in se še ne zavedajo, da je decentralizacija naložila poleg pravic tudi naloge.

29. oktobra je proslavljalo Novo mesto prvič svoj občinski praznik. Na isti dan leta 1941 je bila ustanovljena novomeška četa in s tem podana baza za oborožen odpor Novomeščanov. Na Brezovi rebri so se zbrali dolenski partizani in iz svoje srede organizirali novomeško partizansko četo, ki se je nekaj dni kasneje na Bučki pri Škocijanu udarila z Nemci. Pri teh bojih sta bila udeležena tudi Miha Marinko, politični komisar glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet in Niko Šilih, znani organizator odporniškega gibanja na Dolenjskem. Letos na ta dan je Novo mesto odkrilo spomenik Pesem svobodi, doprsna kipa Borisa Kidriča in Staneta Rozmana in marmornato ploščo z imeni dolenskih herojev (Dušan Jereb, Kotar, Majcen Milan, Paderšič Vinko, Slak Jože) in z imeni padlih partizanov, talcev in ubitih Novomeščanov.

Novo mesto je dostojno počastilo svoje padle junake za svobodo. Naši najvišji predstavniki so dali s svojo navzočnostjo svečanosti še poseben poudarek.

3. oktobra smo proslavljali deseto obletnico zbora slovenskih poslancev v Kočevju. To je zelo važen zgodovinski mejnik za slovenski narod, ker je bil prvičkrat v zgodovini slovenskega naroda zbor v duhu

Cankarjevih besed: »Narod bo pisal sodbo sam!«. Proslava je bila v obnovljenem Šeškovem domu. Šeško Jože, profesor, kočevski revolucionar, se je rodil 4. XII. 1908 v Stari vasi pri Kočevju. Prvo službeno mesto je dobil v Mariboru, a je bil kmalu odpuščen iz službe zaradi komunistične propagande. Stalno so ga vlačili po sodiščih in zaporih. Bil je sposoben partijski organizator. Leta 1942 so ga Italijani ujeli in ga na zverinski način ubili.

17. in 18. oktobra smo proslavljali 10. obletnico prvega kongresa AFŽ Slovenije v vasi Dobrnič pri Trebnjem. Od vsepovsod so prihajale delegatke ter se radovala zopetnega snidenja. Med njimi pa ni bilo več ne Beceletove ne Majcnove mame, ki sta dali življenje za svobodo in enakopravnost žena. Na prvem zgodovinskem zborovanju antifašistk vse Jugoslavije decembra 1942 v Bosanskem Petrovcu, je poudaril Tito v svojem govoru: »Ponosen sem, da stojim na čelu armade, v kateri je tako veliko žena!«

Meseca septembra 1952 smo proslavili deseto obletnico ustanovitve dolenskih brigad. V počastitev te obletnice je priredilo šahovsko društvo Novo mesto 7. septembra 1952 velik društveni brizoturnir, katerega se je udeležilo 22 moštev iz vse Slovenije.

Te proslave in obletnice so jasen dokaz, da so področja Bele Krajine, Kočevja in Novega mesta bila med vojno zelo pomembna in jih okupator ni mogel nikdar obvladati. V teh krajih je rasla naša nova ljudska oblast.

Slavko Kastelic

Starec Millon

Enodejanka

Po noveli Guy de Maupassanta priredila Kobrinski in Raymond

Osebe:

Peter Millon, starec, kmet

Ivan, njegov sin

Marija, Ivanova žena

Polkovnik

Major

Stotnik

Vojak

Nemci-okupatorji

Prizorišče: del kmečke hiše z vhodom; dvorišče; na dvorišču drevo, pod njim klop. Tnalo, nekaj polen; kaka brenta. Ob hiši brajda. V ozadju se vidi vinograd. Jesensko popoldne.

VOJAK (priteče čez dvorišče, zgine v hišo).

IVAN (pride počasi z brento, sredi dvorišča obstane): Marija! Marija! Hej, Marija!

MAJOR (plane iz hiše, za njim vojak).

IVAN (ju ne vidi): Marija!

MAJOR (se ustavi, proti Ivanu): Bedak! Kaj tuliš? Molči!

IVAN (se globoko prikloni): Kličem... svojo ženo... gospod major.

MAJOR: Vam bom že pokazal! Vse vas pobesim! Pobijem kot pse! (urno odide, vojak za njim).

IVAN (začuden strmi za oficirjem; čez nekaj trenutkov): Marija!

MARIJA (priteče vsa zasopla, komaj stoji na nogah).

IVAN: Kje si bila tako dolgo? Zdaj bo polдне! Že davi je oče naročil, da pojdiva v vinograd.

MARIJA (žalostno séde na klopeco).

IVAN: Zasukaj se, žena! Za počitek bo še dovolj časa.

MARIJA: Ne grem brati grozdja!

IVAN: Kaj? Čemu pa ne?

MARIJA: Kar tako; ne grem. Čemu bi delala? Švabi bodo tako vse pobrali, a kar ne bodo odnesli seboj, bodo zažgali.

IVAN: Poslušaj no, žena... Si znorela? Čemu bi odnesli? Čemu vse zažgali?

MARIJA: Vprašaj njih. Zakaj nas že celo jutro sramotijo? Zakaj so mojo mater z bičem pretepli? Zakaj so ustrelili Jakobka? Zakaj? Zakaj? (se zjoka).

IVAN: Kaj praviš? Jakoba da so ustrelili? Vrtnarja Jakoba?

MARIJA: Njega, seveda... Stotnik ga je ustrelil pred mojimi očmi... Njegove sinove je odgnal v mesto...

IVAN: To pomeni, da so spet pobili nekaj nemških vojakov.

MARIJA: Da, pobili. Toda smo krivi mi? Ali je prav, da nas zasramujejo in trpinčijo? Komaj se zmrači, človek že ne sme več na cesto. Nemce pobijajo ponoči, na polju, v hosti... in kaj moremo mi?

IVAN: Torej je spet nekaj Nemcev poginilo, praviš? Nesreča, huda nesreča... Jakoba da so ustrelili?... Oče bo strašno potrto. Ampak pomagati ne moremo. Pojdiva na delo!

MARIJA: Misliš, da so ustrelili samo Jakoba! Si pozabil na starega Gabena? Si pozabil Pavlo Matlovo?

IVAN: Molči; pet molči vendar!

MARIJA: In Petra in Toneta! Ustrelili so jih prvi dan, ko so prišli...

IVAN (gleda krog sebe): Molči no! Nemci so danes kot zveri. Prejle me je major opsoval. Da me bo obesil, je rekel... On in polkovnik sta bila zmerom prijazna z menoj.

MARIJA: Prijazna, hm! Vse smo jim dali, hišo, vinograd. Stanujemo v šupi, kot govedo! Tvoj oče se malo preveč vrti krog njih! Njegovega sina pa uporabljajo za tekača... »Očka Million! Očka Million!« Očka Million pa seveda hitro klobuk z glave in se prikloni... Globoko se priklanja, kakor bi s klobukom pometal!

IVAN: Marija!

MARIJA: Pozabil si svojega brata, Franceta, a?...

IVAN: Tak molči že, nesrečnica! (pri-stuškuj). Nesrečo boš nakopala hiši. Ne zmerjaj starega. On dela tako, kakor je prav in pametno. Nemci so nas okupirali, toda... Tiše, tiše: oče prihaja... (Oba

molčita in gledata starca, ki se počasi bliža).

IVAN: Po pravici povedano, težko mi je, ko ga vidim. Postal je tako čudno krotak. Odkar so ubili Franceta, se strašno boji Švabov. Zmerom je silno zmeden. In tudi boleha... za nekom tuguje.

PETER MILLON (pride počasi, se ustavi, zakašlja): Kaj pa stojita križemrok? Zakaj ne trgata? Sonce je že visoko na nebu.

MARIJA: Jaz sem bila doli...

IVAN (ji vpade v besedo): Čakala sva vas, oče!

MILLON (se skloni, kakor bi hotel pobrati brento, pa se mahoma vzravna; skri-vi usta, težko zakašlja in se gladi po prsih).

IVAN: Oče, kaj je vam?

MILLON: Nič, nič... Škafi... škarje... vse je tukaj. Samo brent si malo pri-skrbel, Ivan! E, slab gospodar si... Vinograd se mi smili. Slabo skrbiš zanj (spet ga zgrabi kašel). Ja, ja: stara bolezen se mi povrača...

MARIJA: Oče, nocoj so dva ubili...

MILLON (se zdrzne, potem nadaljuje, kakor da ni slišal): Ivan, Ivan, če ne boš o pravem času potrgal, boš drugod beračil vina...

IVAN: Oče!

MILLON: Muškat... Posebno ti na srce polagam: varuj muškato trto. Če jo sonce osmоди — zbogom trgateg!

MARIJA: Oče... Spodaj na vasi pobijajo naše ljudi... Mojo mater so z bičem pretepli...

MILLON: Daj mi apna, Marija (Marija ga postavi predenj v škafu, starec ga pre-meša). Pregosto je; dolij vode, snaha (kašlja). Španjol je dobra trta, res... Drugi sadeži lahko propadejo, grozdje pa ne sme... No, letos je šlo po sreči. Naš vinograd je dober, Ivan; najboljši v vsej so-seski. Zasadil ga je tvoj ded...

MARIJA: (mu vpade v besedo): Tati, ste slišali, da so danes ubili Jakoba? In njegove sinove odgnali v mesto?... Tisti tam notri (pokaže na hišna vrata), da, tisti!

MILLON (prepadeno): Jakoba? Starega Jakoba?... (nekaj trenutkov molči). Ivan, lani smo vino slabo prodali. Jaz mislim, da poiščemo letos druge kupce. Ampak še ne vemo, kakšna bo cena...

MARIJA (razkačeno): O, brez skrbi! Vse vam bodo Švabi pokupili... in plačali pravo ceno, kakor onim na vasi (joka). Jakob... Jakob je bil našemu malemu Tončku boter...

MILLON: Boš tiho, jezik ti dolgopleti! Veš, nikar me ne jezi! Tebe pustijo lepo

v miru, zato kar pohlevna bodi in váruj hišo. Váruj moža in otroke!

MARIJA: Kaj pa Vi — ste varovali svojega Franceta?

IVAN: Molči!

(Premor)

MILLON: Spomladi bi bilo dobro, da na griču kaj zasadimo... France... France... eh! Veš, Marija, ti si pa kar zapomni, da Švabi tudi tebe lahko z bičem. In bi ne bilo nápak, da te nažgo...

MARIJA: Kako vas sovražim! Kako vas sovražim vse skupaj! Strahopetci! O, Švaba naj se me le pritakne: s kamnom ga pobijem! Goltanec bi mu pregriznila... Kako vas sovražim — reve, strahopetci, čmerike! (zajoka).

MILLON: Molči, ženska, molči; vzemi brento in pojdi!

MARIJA (odide).

IVAN: Zmerom ji dopovedujem, da se nas to ne tiče. Nas pustijo na miru, in to je dobro. So prišli, bodo pa tudi šli. Ampak mi moramo varovati svoje glave... Jaz nisem bedak! Ni res, oče?

MILLON (ga posmehljivo pogleda): Ja, ja, seveda! Pametnega sina imam, hm. Pojdi, pojdi! (Odideta; prideta polkovnik in major.)

POLKOVNIK: Kaj se godi, major?

MAJOR: Gospod polkovnik — ponoči so spet ubili dva naša izvidnika.

POLKOVNIK (namrščeno): Kje?

MAJOR: Pri onem bregu, kjer stoji križ.

POLKOVNIK: In kaj dela stotnik tam spodaj?

MAJOR: Raziskuje.

POLKOVNIK: Ali je potrebno toliko vpiti in streljati! Takoj mu ukažite, naj preneha.

MAJOR: Razumem, gospod polkovnik.

POLKOVNIK: In recite mu, naj se mi javi! Ne, ni treba — že prihaja.

STOTNIK (pozdravi polkovnika): Gospod polkovnik, nocoj so ubili...

POLKOVNIK (mu preseka besedo): Kaj pa počnete v vasi? Zakaj to stokanje? Čemu mučite ljudi, in kaj gori? Takoj prenehajte s tem!

STOTNIK: Jaz ne morem ostati komandant, če bom moral dan za dnem pošiljati vojake v neizogibno smrt! Če jih ne bom mogel zaščititi v tem prekletem zaledju. Odkrito povem: po mojem počno vse te zločine domačini...

POLKOVNIK: Stotnik, jaz potrebujem dokazov, ne domnev.

STOTNIK: Saj ne domnevam; govorim stvarno, gospod polkovnik.

POLKOVNIK: Odlično, odlično, stotnik! Če tepete vse od kraja, vam bodo še vrabci na stehi čivkali o krivcih...

MAJOR: Stotnik!... Gospod polkovnik!... Nocoj so ubili našega najboljšega izvidnika — Kurta Foglerja!

POLKOVNIK: Kaj? Kurta Foglerja? Junaka četrte čete! Viteza dveh križev!...

MAJOR: Da!

POLKOVNIK: Pa ste ga opozorili na nevarnost?

MAJOR: Sem, pa je naprej in naprej prosil, naj pošljem prav njega.

STOTNIK (ostro): Našli so ga z razparanim trebuhom; in njegovega spremljevalca tudi.

(Vsi molčijo)

POLKOVNIK: Gospoda, nerodno je, priznajmo. Skoraj ves mesec, sleherni noč, pobijajo naše vojake. Smo pa v okupirani deželi: ne smemo preveč dražiti ljudi, da ne izbruhne upor. Razumeti me morate zlasti vi, stotnik. Samo kričanje in stokanje slišim, kam to pelje! Zvedeli boste pa toliko kot včeraj.

STOTNIK: Ne, ne! Danes vem več. Imam dokaze.

POLKOVNIK: Dokaze?

MAJOR: Res je, gospod polkovnik! Kurt je bil še v zadnjem hipu junak — enega teh banditov je pošteno kresnil...

STOTNIK: Da, Fogler se je branil — našli so ga s krvavo sabljo v roki. Kaže, da je napadalca udaril po glavi...

POLKOVNIK: Udaril po glavi? Zakaj mi niste takoj povedali. In kaj sklepate iz tega?

STOTNIK: Trenutno še nič. Vse ljudi sem spodil na trg in vsakega pregledal. Še bolnike sem nagnal na cesto... Toda hujš jih vzemi, njezar nisem odkril. Ostala je samo še ta kmetinja nepreiskana.

POLKOVNIK: Družina starega Millona?

STOTNIK: Da, gospod polkovnik.

MAJOR: Ah, ti sploh ne! Jaz sem jih zjutraj videl.

POLKOVNIK: Da bi stari? ... Še misliti ne pustim? Millon je nam čisto vdan, tako je ljubezniv z nami. Njegov sin je pa prelen in tudi prebežast za kaj takega. Ne, ne, izključeno!... Kako nas stavec prijazno pozdravlja, kako spoštljivo se odkrije! No, glejte, saj prihajajo. Vprašajte jih, toda opozarjam vas, bodite vljudni! (Pridejo Millon, Ivan in Marija z brentami)

POLKOVNIK: Dober dan, očka Millon!

MILLON (se ne odkrije): Dober dan, gospod polkovnik!

STOTNIK (skozi zobe): Gospod polkovnik, stari nas ne pozdravlja ravno ljubeznivo!... Zakaj se ne odkrije?

POLKOVNIK: Dober dan, očka Millon!

MILLON: Dober dan, gospod polkovnik!

MAJOR: Očka Millon, klobuk z glave pred nemškimi oficirjem!

MILLON (se ne odkrije).

STOTNIK (naglo): Trenutek, gospoda! (Stopi k Millonu in mu potegne klobuk z glave; Millon ima glavo zavezano, na zavoju so sledovi krvi.)

POLKOVNIK: (osuplo): Kaj pa to pomeni?

MAJOR: Poglejte!

STOTNIK: Hudič ga vzemi! (potegne iz toka revolver.)

MAJOR: V kakšni nevarnosti smo bili! Ta razbojnik bi bil lahko tudi nas...

POLKOVNIK: Mirno, gospoda, mirno! Treba je vse razčistiti. Pridite bliže, Peter Millon! Kar smo tu, smo vas lahko samo pohvalili. Zmerom ste bili ustrezljivi in prijazni; še preveč. Danes je pa padel na vas težak sum. Stvar moramo razjasniti! Povejte, kako ste dobili to rano na glavi?

MILLON (molči).

POLKOVNIK: Molč vas izdaja, Peter Millon! Jaz pa vendar hočem slišati vaš odgovor. Čujte! Ali veste, kdo je ubil naša dva vojaka, ki so ju davi našli pod bregom pri križu?

MILLON: Jaz!

(Ivan in Marija vzdrtita, oficirji se spogledajo)

POLKOVNIK: Ali veste, Peter Millon, kdo je pobil vse tiste naše izvidnike, katerih trupla smo ves mesec najdevali po soteski?

MILLON: Jaz!

POLKOVNIK: Vi ste jih torej pobili? Vse?

MILLON: Vse!

POLKOVNIK: Vi, sam? (Millon molči.) Nemogoče! Imeli ste pomočnike, ne? (Millon molči.) Povejte njihova imena!

MILLON: Sam sem jih... čisto sam! Vi ste pobijali naše ljudi, zato sem jaz vaše vojake!

IVAN: Oče!

POLKOVNIK: Peter Millon! Vi stojite pred vojnim sodiščem... Vi trdite, da ste jih pobili sami. Povejte, kako.

MILLON (razburjeno): I, kaj vem!... (sikajoče). Pobijal sem, kakor sem vedel in znal!

POLKOVNIK: Opozarjam vas, da morate vse povedati. Bolje bo za vas, pa tudi za druge (pokaže Ivana in Marijo). Povejte, kako ste se tega lotili?

MILLON (vznemirjeno pogleda sina in snaho, malo pomišlja, potem začne počasi): Nekega večera sem se vračal domov, okrog desetih... drugi dan po vašem prihodu. Vi in vaši vojaki ste mi po-brali skoraj petdeset hektolitrov vina, kravo in dva ovna. Pa sem sklenil, da z vami obračunam... Bilo je pa še polno

drugih stvari, ki so mi težile srce; bom povedal... Že zgodaj zjutraj so vaši vojaki začeli svinjariti. Ubili so pet naših nedolžnih kmetov... Ko sem prispel do svojega vrta in videl, da eden vaših kadi v jarku za mojo sušilnico, sem šel po koso... Splazil sem se mu za hrbet in mu odkosil glavo kot klas... z enim samim zamahom. Še javknil ni. Njegovo truplo boste našli na dnu jarka v vreči, pomešano s kamenjem in ogljem. Sam sem se tega domislil... Pobral sem mu vse, od škornjev do srajce, stlačil te reči v peč in... (utihne).

POLKOVNIK (čez nekaj časa): Govorite dalje.

MILLON: Ponoči sem oblekel njegovo uniformo in šel na prežo. Vedel sem, kot bosta vaša izvidnika šla... Začujem topot konjskih kopit, skočim na cesto in zavpijem: Hilfe, hilfe!... To besedo sem slišal od vaših vojakov. Ustavila sta se, opazila nemškega vojaka... in brez strahu pri-tekla k meni. Ko sta se približala... sem oba... s sabljo v trebuh. Zgrudila sta se na mestu. Tisto noč sem zatolkel še dva. Tudi njima sem bil zavpil: Hilfe!... Konja in uniformo sem skril...

(Premor)

POLKOVNIK: Povejte še ostalo!

MILLON: Počakal sem pet in spet odšel na cesto. Zdaj je imelo moje življenje samo en cilj: pobijati Svabe! Pobiti vas vse, do zadnjega. Pobijati, dokler bom živ, vse brez razlike, naj bo vojak in oficir, dober ali slab... vse! Kajti sleherni Nemec je sovražnik moje domovine. Sovražnik! Ubijalec!

(Vsi molčijo)

POLKOVNIK: Imate še kaj povedati?

MILLON: Ne, sem končal.

MAJOR: Veste, da morate umreti?

MILLON: Vas ne bom prosil usmiljenja.

POLKOVNIK: Ste bili vojak?

MILLON: Bil! Tudi bojeval sem se. Moj najmlajši sin je prejšnji mesec padel v borbi pri Evru. Ubili ste ga vi! Jaz sem vam vrnil. In še bomo obračunali! Jaz nisem iskal prepira z vami; jaz vas sploh ne poznam. Toda stanujete v moji hiši in ste se razkokodajjali kot doma. Gospodari-te naši zemlji. Zato sem se vam maščeval! (Se zravna in prekriža roke na prsih.)

MAJOR (polkovniku): Jaz ne verjamem, da je to delal sam!

STOTNIK: Da, da! Čakajte... (Proti Millonu.) Poslušaj, starec! Morda si ohraniš življenje, če nam...

MILLON (ga napeto pogleda, nato mu pljune v obraz).

STOTNIK (se odmakne): Ustreliti!

MAJOR: Ustreliti!
 POLKOVNIK (vojaku): Odpelji ga!
 MARIJA: Oče!... Še nama kaj recite!
 IVAN: Oče!...
 MILLON (se počasi obrne): Spomladi
 prekopljate gruč... Ivan, očisti žito za

setev!... Pripravi dobrega vina, sin!...
 Pili ga boste, ko bo ta golazen pobrala
 šila in kopita in zginila od nas!

Zastor

Prevedel Severin Šoli

PADLI *prosvetni delavci*

*Življenje smo dali,
 vse smo žrtvovali,
 kot v težkih sta dneh nam veleli
 dolžnost in zavest.
 V vas dalje živimo, ker vaša vse živa
 smo vest,
 vse dni naj bo z vami,
 spomin naj vas drami,
 da misli, ki zanjo smo umrli, ostane
 vsak zvest.*

Ti verzi so vklesani na spominski plošči v lopi na Gorenjih vratih, kakor tudi imena vseh onih Novomeščanov, ki so padli kot borci v NOB, umrli v internaciji, bili pobiti ali pa so bili žrtev bombardiranja. Dolga vrsta je teh imen, tako da najde skoraj vsak Novomeščan med njimi svojega prijatelja ali znanca, ki mu stopi tako živo pred oči, da kar verjeti ne more, da je resnica, da ga ni več med živimi.

Vsakdo izmed njih bi zaslužil, da se ga spomnimo, toda moj namen je, da se na tem mestu spomnimo le padlih tovarišev, ki so delali v različnih društvih ali organizacijah kulturnoprosvetnega življenja.

Narodni heroj Vinko Paderšič, moj sošolec, je bil odlični igralec in velik ljubitelj Shakespeara. Komaj je končal študij, je že stopil v NOB in kot aktivist poučeval na novomeški partizanski gimnaziji. Padel je junaško in je bil zaradi zaslug v NOB odlikovan z redom narodnega heroja.

Narodni heroj Jože Slak-Silvo mi je bil tudi osebno znan. Še se ga spominjam, ko je prišel iz zaporov v Mitrovici, bil je droban, na videz utrujen in bolan, a v izražanju poln življenja. Skoraj vse življenje je posvetil prevzgoji našega delovnega človeka. Koliko tajnih sestankov je vodil, koliko letakov napisal! Neutrudno je delal, dokler ni dal življenja za svojo idejo, kateri je bil tako predan, da je zaslužil vse občudovanje. Moč njegove besede je bila tolikšna, da je vsakomur, ki je omahoval ali dvomil, dal novega zaupanja in borbenosti. Pred vojno sem se večkrat sestel z njim in še danes imam v spominu njegov živi izraz.

O narodnem heroju Dušanu Jerebu je naša revija že pisala.

Kako zgodaj je padel Grom Savo! Bil je pesnik, dasiravno še zelo mlad, a le malokomu je to znano, morda niti najbližjim ne. Pisal je lepe pesmi, odsev intimnih doživljanj. Žal, da niso ohranjene, morda pa katero le hrani kaka Novomeščanka kot drag spomin. Šel je v boj med prvimi Novomeščani in je tudi med prvimi padel. Tudi Bojan Kraigher, profesor, ki je bil med dijaki zelo priljubljen, je padel za svojo idejo in za domovino. Mejak Stanko je bil izreden talent, imel je široko obzorje in je bil zelo priljubljen med Novomeščani. Kot dijak se je bavil s pisanjem pesmi in krajših humorističnih črtic, ki so v dijaškem Mentorju vzbujale posebno pozornost. Dasiravno ni zadnja leta več objavljaj, je še vedno pisal. Ne bom pretiraval, če trdim, da je slovenski narod s smrtjo Stanka mnogo izgubil, ker bi gotovo svoje talente pravilno razvil in uporabil in bi mogel v slovenskem kulturnem in znanstvenem življenju mnogo pomeniti. Vladimír Saje je bil dober gledališki diletant. Če bi mu smrt ne pretrgala življenja, bi ga gotovo gledali na novomeških odrih. Segedin Franc je bil tudi eden izmed tihih in skromnih naprednih delavcev. Bil je predan ideji marksizma in je bil neutrudni poverjenik Cankarjeve družbe v Novem mestu. To častno nalogo je tako vestno vršil, da so bile knjige te založbe v mestu in okolici zelo razširjene. Bil je tudi vnet aktivni član novomeške Svobode. O Kronneger Zinki smo govorili že v prvi številki revije.

Kot talec je padel Uderman Dušan, priznani pevec in dober igralec. Ni Novomeščana, ki se ne bi spominjal njegovih nastopov pri različnih akademijah in pevskih koncertih. Dolga leta je bil član APZ v Ljubljani.

Resen znanstvenik je bil Jovanović Milan. S sodelovanjem Janeza Logarja je napisal srbohrvatsko slovnico. Prevajal je iz slovenščine v srbsko krajša leposlovna dela. Novomeščanom je bolj znan kot pedagog. Vsi njegovi bivši dijaki se ga spominjajo kot izredno sposobnega profesorja. S svojo resnostjo in strogostjo je znal v enem letu nadoknaditi vse tisto, kar

so dijaki v prejšnjih letih zamudili. Vsak njegov dijak se ga spominja z največjim spoštovanjem in ljubeznijo. Redkim pa je bilo znano, da je bil Milan Jovanović prepričan in aktiven marksist. Imel je precej marksistične literature, katero je vneto študiral in jo tudi zelo rad posojal resnim študentom. Ko je odhajal iz Novega mesta, je bilo vsem, ki so ga poznali, zelo žal. Ne bilo bi prav, ako se ne bi spomnili Rudolfa Murna, velikega idealista. Bil je po prepričanju marksist, a ni imel prilike, da bi se natanko seznanil s tem naukom. Kljub temu je ilegalno vodil razne sestanke in študiral s somišljeniki priložnostno ilegalno literaturo. Italijani so ga kot prvega Novomeščana odpeljali v Italijo, kjer je tudi umrl. Velika vrzel je nastala s smrtjo novomeškega umetnostnega zgodovinarja Jožeta Gregoriča. Z veliko ljubeznijo in spoštovanjem je Novomeščanom in Dolenjcem odgrinjal in razlagal umetnostne spomenike. Svoje spise je pri-

občeval v raznih časnikih, časopisih in almanahih. Dasiravno se ni bavil s politiko, je zadnja leta spoznal vso krivico bivšega družbenega reda in se uspešno bližal marksizmu in le smrt pri bombardiranju je preprečila njegov nadaljnji razvoj v tej smeri. Novo mesto se mu je oddolžilo s tem, da je preimenovalo po njem eno izmed svojih ulic. Mlada in simpatična novomeška pianistka Edita Logerjeva je tudi našla smrt ob bombardiranju. Posredovala je glasbeno umetnost in ni bilo koncerta, kjer ne bi sodelovala. Zelo mlada je umrla in odnesla svoj talent v prerani grob.

To so samo nekatera imena, samo tista, katera sem osebno poznal. Vsakdo, ki je na spominski plošči, bi zaslužil toplo besedo, zlasti tisti najmlajši kot Majnik Pavle ali Ljubček Košir ali Petrič Maks, ki so skoraj v otroških letih pohiteli braniti domovino.

Bogo Komelj

HOFBEK EDMUND IN MARIJA

Sole na Dolenjskem so v narodnoosvobodilni borbi izgubile mnogo svojih učiteljev. Sola v Dol. Nemški vasi zavzema častno mesto, kar izpričuje spominska plošča v šolski veži. Med imeni so kar tri imena učiteljske družine Hofbek.

Učitelj Edmund Hofbek je bil rojen 5. septembra 1893 v Šidu v Sremu. Gimnazijo in učiteljske je obiskoval v Ljubljani. Služboval je ves čas v Sloveniji. V Dol. Nemško vas je bil premeščen 13. julija 1937 iz Senovega.

V prvi svetovni vojni je bil ranjen. Kljub temu, da je bil invalid, je bil neumorni delavec v šoli, vesten član Sokola in požrtvovalen predsednik Učiteljskega društva v Novem mestu.

Po kapitulaciji Italije se je takoj vključil v delo OF. Partizansko literaturo je dobival iz Mirne peči in iz Novega mesta. Sola je bila vedno odprta partizanom in pošiljal jim je redno poročila. Leta 1942 so ga Italijani zaprli, a ker je bil že star nad 50 let in povrhu še invalid, ga niso odpeljali v internacijo. Decembra 1942 so ga ponovno zaprli, a so ga zopet izpustili, toda le za nekaj dni, ker je bil že januarja 1943 spet za zapahi. Italijani so ga dolžili, da je sodeloval pri napadu na vlak. Sele kapitulacija Italije ga je rešila zaporov.

Na svobodnih volitvah je bil izvoljen za odposlanca v Kočevski zbor in se je zbora tudi udeležil. Navzoč je bil tudi na prvem zasedanju SNOS.

Ko so prišli Nemci, se je umaknil na svobodno ozemlje. Nekaj časa je delal v

Hofbek Edmund

Hofbek Marija

gospodarski komisiji, pozneje pa je bil okrožni šolski nadzornik.

Ko je vodil tečaj za učitelje so ga 7. 10. 1944 na šoli ujeli Nemci in domobranci. Izdal ga je domačin. Odpeljali so ga v novomeške zapore. Ženi učitelja Slavka Blažiča, ki mu je prinašala v zapore perilo in priboljšek, so nekega dne izročili njegovo aktovko in klobuk. Kje, kdaj in na kakšen način so ga umorili, se še do danes ni zvedelo. Slehera sled je izginila za njim.

Tov. Edmund je bil od septembra 1943 član KPS. Vse svoje življenje je posvetil domovini, dokler ni izkervavel za boljše življenje delovnih ljudi.

Njegova žena Hofbek Marija, rojena Kokot, učiteljica, je bila rojena 9. septembra 1892 v Pišecah pri Brežicah. S svojim možem je skupno delala za OF. Kljub udarcem, ki so jo zadeli, ni odnehala sodelovati. 29. XII. 1943 ji je padel edini sin pri Birčni vasi. Sredi dela je tik pred osvoboditvijo postala še sama žrtev povampirjenega fašizma. 3. V. 1945 so izdajalci našega naroda vlomili v šolo, iztrgali mater iz objema svojih hčera in jo odvlekli v bližnji gozd pod Češnjevkom. Tam so jo davili, ji zadali težke rane na prsih ter ji razbili čeljust. 5. V. so jo našli in pokopali na pokopališču Sv. Marjete v Dol. Nemški vasi.

Naš narod je dal preveč žrtev in je preveč trpel, da bi pozabil na fašistično zver, ki zopet dviga glavo.

»Življenje damo, naše zemlje ne damo!«
Slavko Kastelic

Ob Pugljevi sedemdesetletnici rojstva

*K tej zemlji bil sem prikovan
z ljubeznijo. In čvrsto!
Pozabljen sem odšel in zamočlan.
Vsi pridete na vrsto.*

(Pavel Golia: Milan Pugelj.
Pesmi, AZ 1936, str. 46.)

Letos januarja je poteklo sedemdeset let, kar se je rodil Novomeščan Milan Pugelj. Prav je, da se Novo mesto spomni pesnika, pisatelja in slikarja življenja dolenjske metropole v vso njeno bližnjo in daljno okolico. Dolenjska prosveta se ga spominja, ker se zaveda pomena Pugljevega dela za kulturni napredek njegovega rojstnega mesta in vse Dolenjske, ki jo je Pugelj ljubil še potem, ko je živel v Ljubljani, središču našega takratnega družbenega, političnega in kulturnega življenja.

Ko človek gre z novomeškega Glavnega trga, po katerem se je nekoč sprehajal tudi Pugljev znanec in veliki vzornik Dra-

gotin Kette, preko mostu čez Krko in nameri svoje korake po Zagrebški cesti, bo na njeni levi strani, takoj v drugi hiši, kjer sedaj odmevajo kovaška kladiva, zagledal Pugljevo rojstno hišo. Ni velika, in človek bi rekel, da je skoraj preveč zaprašena, nekaj od kovaških saj, še več pa od cestnega prahu, ki ga dvigajo v polletnih mesecih številni avtomobili, ki hite v Zagreb ali čez Gorjance v Karlovce. Nad vhodom v stanovanje je vzdana spominska plošča z napisom, da se je v tej hiši rodil veliki Dolenjec, pesnik in pisatelj Milan Pugelj. Nad ploščo samo je vzdan tričetrtinski profil, ki je zazrt nekam v daljavo proti Ljubenskemu hribu in Rogu.

Pugljev oče Franc je bil učitelj starega kova, ki je Milana skoraj pretrdo vzgajal. Morda zato, ker je njega samega mikala glasba, saj je upokojeni učitelj slovel za dobrega poznavalca glasbe. Dobro

je obvladal klavir, orgle in harmoniko, jih tudi popravljaj in uglaševal po bližnji in daljni okolici. Bržkone je hotel, da bi sinu Milanu ob njegovi strogi vzgoji ostala tuja lepota v glasbi in umetniškem ustvarjanju. Toda to je utegnila biti želja le njegovega očeta, ne pa Milana samega.

Ko je Milan za silo odrasel in je začel z velikim veseljem spoznavati najbližjo okolico, se je njegov oče odločil za prodajo hiše kovaškemu mojstru Gorupiču, sam pa se preselil z družino v Novo mesto na Karlovsko cesto 82. Hiša, kjer je poslej živel Milan Pugelj, je bila tik Krke, pozidana na del mogočnega nekdanjega mestnega obzidja. Nasproti hiše, čez cesto, se je vzpenjal skalnati Breg, nekaj korakov dalje pa je cesta zavila na stari most čez Krko. Tik mostu na levi je vozniške in potniške varoval Janez Nepomuk, onstran vode pa se je cesta strmo dvigala čez Grm proti Gorjancem in Beli Krajini. V tem svetu je Pugelj preživel svoja mladostna leta, polna brezskrbnosti in prvega seznanjanja z glasbo. To je kljub očetovemu nerazpoloženju kaj kmalu vzljubil in ji ostal več ali manj zvest vse do svoje smrti. Obvladanje klavirja ga je le v letih resnične življenjske stiske med prvo svetovno vojno reševalo pred smrtjo. Prav v vojnih letih, ko je bil brez pravega stalnega zaslužka, se je Pugelj preživljal z igranjem na klavir ljudem, ki jih je najmanj spoštoval.

Po opravljeni osnovni šoli je Milan Pugelj začel hoditi v gimnazijo. Hodil je še v staro gimnazijsko poslopje pri frančiškanski cerkvi. Tista leta, ko je bil Pugelj v prvih razredih, je bil na novomeški gimnaziji tudi Dragotin Kette, ki je ustanovil novomeško Zadrugo. Čeprav je bil Pugelj ob Kettejevem prihodu na gimnazijo komaj v drugem razredu, ga je razgibanost novomeških zadrušnikov tako prevzela, da se je po Kettejevem odhodu v Trst sam lotil obnove Zadruge, kar pa mu ni uspelo, čeprav je imel somišljenike v Josipu in Ivanu Vandotu, Mirku Čerčiču, Josipu Režku in Tilnu Levcu.

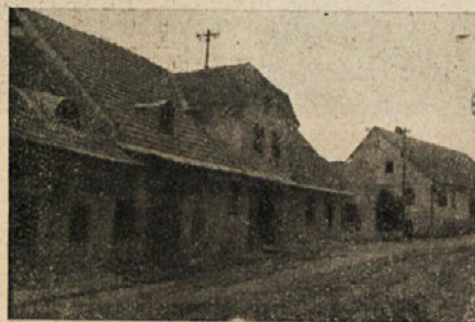
V teh letih učenja, spoznavanja in zorenja se je Milan Pugelj bolj malo učil šolskih predmetov. Celo v slovenskem jeziku, ki ga je od vseh predmetov najbolj ljubil, in ga je v prvih treh letih učil profesor Al. Virbnik, je imel le enkrat dobro, drugače pa samo zadostno. Zato pa se je s toliko večjo vnemo predajal študiju literature, branju domačih in tujih piscev in jih pričel posnemati, se pravi: pričel je z lastnim umetniškim ustvarjanjem. Posledica tega mladostnega navdušenja za književnost je bila ta, da je Pugelj v tretji šoli ob koncu leta padel

Milan Pugelj

iz latinščine in grščine. Ko je ponavljal tretji razred, ga je slovenščino učil profesor Koprivšek; pri njem je imel Pugelj ob prvem polletju prav dobro, ob koncu leta pa le dobro. Naslednje leto, v četrty, ga je slovenščino učil profesor Iv. Koštial. To leto je imel Pugelj v slovenščini dobro ob semestru, na koncu leta pa prav dobro. Preglavice mu je delala latinščina, katero je Puglja učil dr. Fran Detela, takrat ravnatelj gimnazije in priznani slovenski pisatelj. Po zatrevanju še živih prič in Pugljevih osebnih prijateljev in znancev, ravnatelj Detela kar ni nič razumel mladega, v literarno ustvarjanja zaverovanega Milana Puglja in Josipa Vandota, marveč ju je, kjer je le mogel, priškrnil in zapostavljal. Ko je Pugelj prišel v peto šolo, ga je dobil za slovenščino Josip Wester; pri njem je imel Pugelj prav dobro. Le matematika mu je delala to leto sitnosti; imel je popravi izpit, ki ga je opravil z uspehom. Tudi v šesti šoli ga je slovenščino učil Jos. Wester. Ta je kaj kmalu uvidel, da se v mladem Puglju skriva močna umetniška ustvarjalna sila, ki se bo prej ali slej uveljavila v naši književnosti. V slovenščini je Pugelj imel pri Westru veslej prav dobro. Prvo leto v šesti šoli

je Pugelj imel za razrednika Amata Škerlja, znanega poznavalca antičnih književnosti in dobrega prevajalca latinskih pesnikov, posebno Horaca. Ob koncu leta je Pugelj dobil kar tri nezadostne ocene: v nemščini, matematiki in grščini. Sesto šolo je zato moral ponavljati. Tako dobimo Puglja v šolskem letu 1902-03 kot ponavljalca v šestem razredu, za razrednika je imel tokrat trdega Nemca dr. Kasperja Pamerja. Toda Puglja to leto kar nič ni vleklo k učenju šolskih predmetov, šolo je že kar v začetku zanemarjal. Začel je izostajati, kar ga je privedlo v navzkrižja s šolskimi predpisi. Od pričetka šolskega pouka pa do 22. decembra 1902 je zamudil šestdeset ur rednega šolskega pouka, ne da bi se za to opravičil. Šolske oblasti so ga zaradi tega istega dne izključile po § 42 takratnih disciplinskih pravil. Čez nekaj dni, 2. januarja 1903 pa mu je ravnateljstvo izdalo odhodno izpričevalo z redi, ki jih je dobil do 22. decembra 1902. Tu je Pugelj dobil iz vedenja manj zado-

Pugljeva rojstna hiša (foto Kastelic S.)

voljivo zaradi neopravičenih ur; iz grščine je dobil nezadostno, iz verouka, zgodovine in prirodopisa zadovoljivo, iz vseh ostalih predmetov pa zadostno.

Kam je Pugelj zahajal to leto, da je imel kar šestdeset neopravičenih ur šolskega pouka, ne vemo. Vsekakor pa drži, da je moral Pugelj doživljati resne duševne pretrese, da ga je znanstvo z Gizelo Wagner, kasneje poročeno Kurth, v marsičem poučilo, pa tudi močno razočaralo. Iz novomeške gimnazije je odšel na Sušak, od tu pa se je kot sedmošolec zatekel v Ljubljano, kjer si je pričel služiti svoj prvi kruh kot časnikar in pisatelj. Poslej ga je imelo življenje v svojih krempljih, kar je še preveč občutil. Nekaj časa mu je rezala kruh tudi Matica Slovenska, ki ji je bil tajnik, dokler ni bila razpuščena. V letih trpljenja in pomanjkanja med prvo svetovno vojno si je Pugelj služil kruh z igranjem na klavir, bil nato zaposlen

pri mestnem aprovizacijskem uradu, dobil nato kos kruha kot tajnik Narodnega gledališča v Ljubljani; temu sta poslej veljala vsa Pugljeva skrb in delo. Pomanjkanje med prvo svetovno vojno, otepanje za vsakdanji kruh, skrbi za družino, delo v uredništvu Slovana in Ljubljanskega Zvona, pisanje, skrb za Društvo slovenskih književnikov, vse to je Puglju izpodkopavalo zdravje. Pričel je bolehati, iz dneva v dan mu je slabelo srce, dokler ga dne 3. februarja 1929 ni rešila trpljenja smrt.

V ta ozki okvir je bilo ujeto Pugljevo življenje, ki je bilo že na oko dokaj pestro in razgibano. Še bolj pa se ta razgibanost kaže v njegovem delu; ki obsega pesmi in prozo. V pesmih, pričel jih je pisati že v nižjih razredih gimnazije in jih sprva objavljati v Vrtnu in Zvončku, se skorajda ni mogel dokopati do svojega izraza, kar je razumljivo, saj je v tistih letih nastopanja naše moderne prevladovala sprva pesem Dragotina Ketteja; kasneje pa se je uveljavila še ostala dvojica — Zupančič in Murn. Cankar pa je že koj po zgodnji Kettejevi smrti uvidel, da se bo v prozi bolj uveljavil kot v pesmi, zato jo je prepustil drugim. Puglja pa je pesem dlje vabila, zato se je z njo intenzivneje ukvarjal tja do priprav za svojo prvo zbirko novel *Mali ljudje* 1911. S pesmijo je izpovedoval svoja čisto liriska nastrojenja, ki so polna impresij iz narave, polna ljubezenskih čustev s trpkim razočaranjem na dnu. Verz mu je tekel dokaj gladko; bil je zdaj poln zanosa za lepoto Novega mesta, dolenske metropole, temnozeleni Krke in romantičnosti Brega, ki se strmo dviga iznad levega njenega brega, ali pa je bil poln mehkobe, sanjivosti in bleska, ko je opeval Ragov log in mestni gozdič onstran Krke, ali pa kadar je zasanjal v temačne Gorjance. Bil je včasih razposajen in prešeren, kadar je opeval lepoto in vabljal zidanic in lesenih hramov raztresenih po Trški gori, Ljubenskem hribu in Straški gori. Kdaj pa kdaj se je v pesmi naslonil na ljudsko pesem, njegovo motiviko in izraznost, nato pa se zopet skušal dokopati do svojega lastnega pesniškega izraza. Povsem se Pugelj pesmi ni nikdar odrekel; svoje grenko razočaranje nad staro Jugoslavijo ni izrazil samo v noveli in črtici, marveč tudi v pesmi, kjer je na zgoščen način razkril zlaganost in pokvarjenost takratnih jugoslovanskih rodoljubov, ki so bili še večeraj najhujši avstrijakanti in nemčurji (Jagrovi Jugoslovani).

V prozi je Pugelj ustvaril vsekakor trajnejše umetnine kot v pesmi. Izdal je osem knjig novel in črtic (*Mali ljudje*, *Brez*

zarje, Ura z angeli, Mimo ciljev, Zakonci, Naša leta, Črni panter, Popotniki), v katerih je največkrat prikazoval prav vsakdanje dogodke povprečnih malih ljudi z dolenjskega podeželja, kjer je življenje teklo enolično in monotono in brez večjih vnanjih pretresljajev. Pugelj pa je kaj kmalu opazil, da se pod to vsakdanjo preproščino in enoličnostjo skriva pogosto globoka in resnična tragika. To so navadno taki dogodki, ki človeka vržejo iz tira in ga popolnoma stro. Zato je skušal odkriti in pojasniti vzroke tega dogajanja. To je storil vedno tako, da čutimo, kako je tudi Pugelj sam čutil bolečine svojih ljudi, ki so morali plačevati svoje in tuje dolgove zaradi kakšne nepomembne napake ali mladostne nepremišljenosti. Koliko je bilo v Pugljevih dneh takih malih ljudi, malomestnih in trških uradnikov, obrtnikov, izobražencev in polizobražencev, žandarjev, učiteljev in kmetov, ki so si od življenja veliko nadejali, sanjali o svojih ciljih, pa jih niso nikdar dosegli, šli so le mimo njih v življenje brez zarje, sklepali so čisto vsakdanje zakonske zveze, ki so jim bile bolj v breme kot v srečo. Vse te zgodbe dolenjskih kmetičev, državnih in zasebnih uradnikov, ljudi, katerih življenje se je prepletalo s tragiko in humorjem, je Pugelj podal realistično, čestokrat resnično prepričevalno. Kdaj pa kdaj se je uspešno lotil etičnih vprašanj svojih zakoncev, malih ljudi in popotnikov skozi življenje, ki jih je zaneslo mimo ciljev, včasih pa je ostal kar pri površju. Trp-

Pugljeva spominska plošča (foto Kastelic S.)

ljenje, zapostavljanje, izkoriščanje in preziranje našega naroda med prvo svetovno vojno mu je prizadejalo dokaj novih bolečin in spoznanj, ki jih je izrazil v no-

*Morda mi zima ledena nedolžna,
znanstvo-mogoče brez krivole mi —
Znanika neverna se je pmalemila,
znanec nezvesti zakriva pči...*

Roman Romanov.

Pugljev rokopis pesmi Zimska romanca
(Original v Studijski knjižnici Mirana Jarca, foto Komelj Drago)

velah tega časa. To so Pugljeve najtopleje pisane stvari, v katerih je čutiti njegov tihi protest proti vsemu, kar se je takrat zvalilo na pleča našemu narodu. Novele in črtice v Črnem panterju so zgovorne priče Pugljeve bolečine in njegovega protesta proti nasilju in krivici.

Ko se človek vživlja v Pugljev svet, v njegove ljudi, vidi, da ni v marsikateri noveli dejanje ujeta v lepo dolenjsko pokrajino, da je v ozadju slišati šum lenih valov Krke, ki se spuščajo preko obeh jezov v soteski med Novim mestom in Ragovim logom. Kajrat se bralcu Pugljevih novel še ob koncu zdi, da vidi v žarkih zahajajočega sonca blesteti kapi-

telj ali rdeti v večernem siju Trško goro in njene zidanice. Prav tam nekje daleč v daljavi pa bo zagledal skozi rahlo meglico skrivnostne Gorjance in temačni Rog, ki se odtegujejo človeškim očem s svojo temnovijoličasto barvo. Prav zato, ker je Pugelj tako rad postavljaj dejanja svojih novel in črtic v svet gričev, dolin in valovitih planot naše Dolenjske, ga še toliko bolj ljubimo in cenimo. Iz njegovih novel zaveje dihanje v onj dolenjskih ljudi, priklenjenih v trdo delo za vsakdanjo skorjo kruha, ki je zabeljeno zdaj s cvičkom, še pogosteje pa z grenkobo, solzo in revščino.

Milan Dodič

Novomeški tiskarji in njih dela

Skoraj 250 let je poteklo od ustanovitve prve slovenske tiskarne, ko je Novo mesto šele dobilo tiskarske stroje in s tem stopilo v krog slovenskih mest, ki so že imela tiskarne. Kdaj je to bilo, ni znano, vsekakor pa najkasneje l. 1819, ker je iz tega časa ohranjen novomeški tisk. Podatki v Arkovi knjižnici »Tristoletnica tiskarstva v Ljubljani« so za novomeško tiskarno netočni, ker je Arko postavil njen začetek v leto 1840, konec pa v leto 1850. Možno pa je, da je obstajala tiskarna v Novem mestu že pred letom 1819, ker so ohranjeni v Dolenjskem arhivu drobni tiski brez navedbe tiskarja, ki pa po obliki črk odgovarjajo prvim novomeškim tiskom z označbo tiskarne.

Prvi novomeški tiskarji so bili iz družine Tandler: Henrik (rojen leta 1793, umrl 8. julija 1836), žena Marija roj. Wirth (roj. 14. avgusta 1797, umrla 9. aprila leta 1879) in sin Constantin (rojen 5. febr. 1823).

Do sedaj ugotovljeni najstarejši novomeški tisk. (Original v Studijski knjižnici Mirana Jarca.) Foto Škok Vilko.

Tandlerji so obdržali tiskarno najmanj do leta 1865, kasneje so se bavili bolj s knjigotštromom.

Tiskarna ni dobro uspevala, ker je Henrik Tandler zgodaj umrl kot žrtev kolere, ki je leta 1836 v Novem mestu zelo kosila. Tiskarno je prevzela mlada vdova Marija, ki pa se ji ni mogla dovolj posvetiti, ker je imela pet otrok od starosti 15 let navzdol, najmlajši pa je bil rojen nekaj dni po očetovi smrti. Ko je odrasel sin Constantin, je tiskarno vodil skupaj z materjo, kasneje pa sam.

Družina Tandlerjevih je imela tiskarno okrog 45 let in kljub temu, da je bilo njihovo delo pretežno tiskanje drobnega tiska, so vendar natisnili marsikak tisk, ki je zelo pomemben za Novo mesto.

Prvi znani Tandlerjev tisk je iz leta 1819 — Classification der Normalschüler an der Kaiser. königl. Hauptschule zu Neustadt nach geendigten Sommercourse in Jahre 1819. Neustadt, gedruckt bey Heinrich Tandler. Tudi naslednja leta je tiskal poročila novomeških šol. Prvi novomeški slovenski tisk pa je najbrže pesem Jakoba Zupana, ki je bil novomeški učenec, Lik Novega Mesta o voskresenji Sboru svoje fare (1831), tiskana vzporedno tudi v nemščini ob priliki obnove novomeškega kolegiatega kapitlja. Henrik Tandler knjig ni tiskal, pač pa je njegova žena natisnila dve knjigi novomeškega kanonika Veritija. Najznamenitejši tisk Tandlerjeve tiskarne Sloveniens Blatt iz leta 1848 pa sta tiskala Marija in Constantin. Zal, da je ta napredni list kmalu prenehal. Odslej pa skoraj ni več zaslediti novomeških tiskov, čeprav je tiskarna obstajala še v letih 1865, ko je Constantin Tandler natisnil za novomeško sodišče Todesurtheil. To je bil zadnji ali pa vsaj eden

zadnjih Tandlerjevih tiskov. Za novomeško kuturno zgodovino je Constantin bolj pomemben kot knjigotžrec, ker je osnoval prvo javno »knjižnico« v Novem mestu v svoji knjigarni.

Novo mesto je ostalo brez tiskarne do leta 1873, ko se je naselil v Novem mestu ljubljanski tiskar Vincenc Boben (roj. 22. januarja 1838), ki je verjetno kupil Tandlerjeve tiskarske stroje. Z delom je začel 2. avgusta 1873 in tiskal do leta 1876. Dasiravno je imel dovolj dela, je zaradi družinskih nesreč zabredel v dolgove in tiskarno prodal na javni dražbi.

Tudi Vincenc Boben je tiskal šolska izvestja za novomeške šole, lepake in letake, osmrtnice in razne tiskovine. Natisnil je tudi Hrovatovo Latinsko slovnico za slovensko mladež, Žepičeve Latinske-slovenske vaje in Slovar ka »Latinskim va-

LIK NOVEGA MESTA

VOSKRESNI SBORA

SVOJE FARE

Berdo vojvoda Rudolfa
Avstrijskega kralja.
Vladika Antona Vojta
S Franzen, sopet shor, vrhuno.

Trideset poslad mison
Kor shajem Zichem
Društvo koraščev
O vremei Mamonu

Naj pogine v letopis
Korvencshin shi qumini
Medio Avstria Follis
Shari paka si Bertholus

Alijevsi ka karant
V kmetische rozijutene
Danzjev lakomni Frankoni
Spentali Konhevarje.

Vodja! korarji! vshajete
Dokor prišika dani
Esogladu preprijete
Jednuni! ik Bogal

Lepiga kometi shikreje
Sopet gladil bo primari
Mlostin, doborot, azhenja
Naj nikdar ne vshane vir.

Krupadl's Jubelbuch

Wiederherstellung des Capitels

seiner Pflichten.

Seynen beag ich meinen Grander
Hudolphi Werth verliand bar,
Dere Hanz und Wolf nicht mider,
Deren Hof mich nen gder.

Derphs Kaze sind entflozen,
Seit ich Irheinen merter,
Nicht in Mamonts Tögen sogen
Nicht Priester aus dem Ober.

Kriegslicht aus den Annalen
Wird die Kugelhunde Zeit,
Da Bertholus die Beuchstrahnen
Die zur Zeit a Stadt gheut.

Krupadl's brist Gedichtes Deiner
In die aufgerostet Fohr:
Krupadl's Galtuch dem Beuchere
Nur Gedichte empfand war.

Jener, Pöppel, Capitularer
Krupadl's Kines Giltuch Gach;
Gilt mit heissen Giltuchbar
Jubellicher Giltuch.

Schauen Wandels Gedicht schon
Wird die Erde heider Zeit;
Wider Erde, der Kmetich Siegen
Die verlag der Spenden Land.

1. Lik, Jubelbuch, 1819, 20
2. Vokale, 1819, 20
3. Lik, 1819, 20
4. Lik, 1819, 20
5. Lik, 1819, 20
6. Lik, 1819, 20
7. Lik, 1819, 20
8. Lik, 1819, 20

9. Lik, 1819, 20
10. Lik, 1819, 20
11. Lik, 1819, 20
12. Lik, 1819, 20
13. Lik, 1819, 20
14. Lik, 1819, 20
15. Lik, 1819, 20
16. Lik, 1819, 20

17. Lik, 1819, 20
18. Lik, 1819, 20
19. Lik, 1819, 20
20. Lik, 1819, 20
21. Lik, 1819, 20
22. Lik, 1819, 20
23. Lik, 1819, 20
24. Lik, 1819, 20

Do sedaj ugotovljeni najsta-rejši novomeški slovenski tisk. (Original v Studijski knjižnici Mirana Jarca.)
Foto Skok Vilko.

jam« ter Volčičeve Kratke molitvice po-božnih otrok.

Bobnovno tiskarno je kupil Janez Krajec in jo spopolnil z novimi stroji ter tako razširil, da je postala tiskarna pomembna med slovenskimi tiskarnami. Janez Krajec (rojen 10. maja 1843 v Ljubljani, umrl 26. septembra 1921 v Novem mestu) se je izučil tiskarstva v Ljubljani in bil vodja Blasnikove tiskarne. Kot izkušen tiskar se je preselil v Novo mesto in tudi uspel. Ker je stanoval pri Krajčevih v Ljubljani Fran Levstik, je Krajca vezalo prijateljstvo do Levstika vse življenje. Levstik mu je bil svetovalec v založniških zadevah in na njegov nasvet je Krajec natisnil marsikatero knjigo in tudi spremenil marsikak prvotni načrt. V Novem mestu je bil Krajec v pismenih stikih z Levstikom. Ta korespondenca je le delno objavljena in ker mi je sin Janeza Krajca prof. Janko Krajec dovolil objavo pisma in ker je želel, da se to zgodi v Prosveti (Glasilo novomeškega gledališča), ki pa je žal prenehala, naj bodo objavljena na tem mestu, ker so v zvezi s tiskarskim in založniškim delom Janeza Krajca, v kolikor pa niso, pa so pomembna, ker segajo prav do zadnjih dni Levstikovega življenja. Pisma sledijo v dodatku na koncu članka, hrani jih žena Janka Krajca skupno z Levstikovimi naočniki in s sprehajalno palico s srebrnim ročajem, ki pa je najbrže založena.

Verjetno je bilo kako Levstikovo pismo uničeno, zakaj Janko Krajec je zanesljivo vedel, da se je eno izmed pism založilo in ga ni mogel najti. Dopusčal je tudi možnost, da je bilo kako pismo zažgano, ker je moral on sam nekaj dni pred očetovo smrtjo na njegovo zapoved in v njegovi navzočnosti zažgati tri vreče korespondence in rokopisov. Levstikova pisma in nekaj druge korespondence, ki jo sedaj hrani Marija Krajec, je po naključju rešil iz vreč tik pred zažiganjem. O tem ni rad govoril, ker ni pregledal kaj je zažgal, ker ni hotel žaliti zadnje očetove želje. Dejal je, da si tega dejanja ne bo mogel nikdar odpustiti, zato se je hotel oddolžiti s tem, da bi prišla njegova knjižnica z arhivom in nekaterimi kulturnozgodovinskimi predmeti v novomško Študijsko knjižnico. To je bila največja želja pokojnega profesorja Janka Krajca, ki pa se mu ni izpolnila.

Najpomembnejše delo Krajčeve tiskarne je bil ponatis Valvasorjeve *Die Ehre des Herzogthums Krain*. To je bilo za tisti čas zelo veliko delo in Krajec je imel dovolj poguma, da se ga je sploh lotil, ker bi ga moglo gospodarsko uničiti. Toda imel je srečo, z delom ni imel niti zgube niti dobička, izvršil pa je brez dvoma veliko

kulturno delo. Novomeška izdaja Valvasorja je bila razstavljena na pariški svetovni razstavi in je dobila priznanje. Nekaj izvodov je izšlo v luksuzni izdaji za člane Krajčeve družine. L. 1880 je začel Krajec izdati zbirko spisov Christopha Schmidta v prevodih novomeških frančiškanov, zlasti p. Florentina Hrovata. Zbirka je bila končana l. 1895, nadaljevali pa so jo Krajčevi nasledniki. Posamezni zvezki so izšli tudi v ponatihu brez navedbe izdaje. Janez Krajec je sploh imel to navado, da je marsikatero knjigo ali snopič svojih zbirk večkrat ponatisnil, ne da bi navedel, da je to ponatis ali druga izdaja. Ti ponatisi so bili odvisni od prodaje in tako je marsikateri snopič izšel v dveh, treh ali celo v več ponatisih. Leta 1880 je začel izdajati Haderlapov poljudni prevod Tisoč in ene noči. Prof. Janko Krajec je izjavil, da je Liše Hoderlap izvršil večino prevoda v novomeških zapori, kjer je bil zaprt kot politični kaznjenec. Tisoč in ena noč je šla zelo v prodajo in snopiči z najlepšimi pravljicami so bili večkrat ponatisnjeni, a kljub temu je komplet izvod Tisoč in ene noči velika redkost. Najpomembnejša slovenska izdaja Krajčeve tiskarne pa je bila Narodna biblioteka (1883–1894) v 58 snopičih. 59. in 60. snopič so izdali Krajčevi nasledniki. Tudi v tej zbirki je posamezne snopiče ponatisnil brez označbe izdaje, kasneje pa so izšli nekateri snopiči z označeno drugo in celo tretjo izdajo. Ta zbirka je našla čitatelje po vsej Sloveniji in največ so takrat čitali Z ognjem in mečem, Andrejčkovega Jožeta, Babico in drugo. Veliko zaslug za izobrazbo dolenjskih kmetov si je pridobil Krajec, ko je l. 1885 začel izdajati Dolenjske novice (1885–1919). Nekaj časa je bil tudi njihov urednik. Pesnik Miran Jarc je priobčeval svoja prva dela v Dolenjskih novicah. S tem pa še ni izčrpano plodonosno Krajčevo delo. Tiskal je še razne druge knjige od pesmi, povesti, molitvenikov do raznih poučnih zdravniških in kmetijskih knjig. Dolenjskim šolam je tiskal izvestja, raznim društvom pravila in poročila, lepake in letake, osmrtnice, podobice, a dolenjske urade je zalagal s tiskovinami. Najbolj znani in priljubljeni pa so bili njegovi viseči slovenski in nemški koledarji. Tiskarniške dejavnosti Janeza Krajca ne bo mogoče nikdar točno določiti, ker se je ohranjena delovna knjiga tiskarne izgubila. Zasluge Janeza Krajca so bile zelo velike, bil je tisti čas med vodilnimi slovenskimi tiskarji.

4. novembra 1901 je Krajec prodal tiskarno tiskovnemu društvu v Ljubljani, ki je v Novem mestu osnovalo svojo po-

Knjižna zbirka »Narodna biblioteka« (foto: Skok Vilko)

družnico. Tiskovno društvo ni razvilo take dejavnosti kot je bila pri Krajcu, ampak je pošiljala v Novo mesto v tisk bolj zamudna dela (slovarje, zbirke formul) in pa kako knjigo iz zbirke Ljudska knjižnica. Redno delo tiskarne je bilo tiskanje izvestij in drobnega tiska. Od časa do časa je dal tiskati kako knjižico slovenski etnograf Ivan Šašel (Živali v pregovorih, Trška gora itd.). Drugega posebnega dela pa tiskarna ni imela.

Septembra 1943 je bila tiskarna prepeljana na Rog. (O delu novomeške tiskarne na Rogu drugič v posebnem članku). Novomeška tiskarna je slavno končala v partizanih, zato je dobilo Novo mesto v maju 1945 Pavličkovo tiskarno iz Kočevja, ki pa je bila zaradi centralizacije prepeljana v Ljubljano in je tako ostala Dolenjska, ki je imela tiskarne v Kočevju, Krškem in Novem mestu, popolnoma brez vsake tiskarne.

Pavličkova tiskarna, ki jo je vodil tik pred preselitvijo v Ljubljano Franc Lakner, je tiskala drobn tisk, nekaj brošuric in pa volilne časnike.

Novomeške tiskarne, ki niso bile med zadnjimi v Sloveniji, so ustanovile v Novem mestu tiskarsko tradicijo in ni prav,

da je ostala Dolenjska brez tiskarne. Treba bo Novemu mestu čim prej poravnati krivico in mu tiskarno, ki je bila Dolenjski potrebna že v prvih letih 19. stoletja, vrniti.

DODATEK

Levstikova pisma Janezu Krajcu

V Ljubljani 10/I 883.

Blagorodni Gospod!

Te dni mi je na misel prišla »Babica«, krasen roman ter poleg tega tako nedolžen, da ga more vsak otrok čitati. Spisala ga je Češka, po imeni Bóžena Němcova, a poslovenil ga je konci 1850tnih ali v začetki 1860tnih lét gosp. Fr. Cegnar. Ta knjiga je uže izdavana vsa razprodana, a drugič ne bila še nikoli natisnena. Naša biblioteka je néma, ker je Kastêlec né bil kupil, a jaz je nikder v nobeden kup nésem mogel dobiti, ker je bilo uže prekasno. Zdaj ne vém, ali jo je Cegnarju bila založila Mohorjeva družba, ali kakó si je bilo. Ako bi jo Ví mogli dobiti in ponatisniti, ne bi bilo nápačno, ker pojde zeló od rók. Povprašajte Fr. Cegnarja, ki je v Trstu v telegrafnem uradu.

Pozdravljam in ostajem

Vaš

nakdanji prijatelj Levstik

Ivan Krajec je pisal glede tega Cegnarju in dobil od njega naslednji odgovor:

Velemenjeni gospod!

Dovoljujem, da natisnete »Babico« pod temi le pogoji:

1) da natisnete poleg »Babice« tudi kratki a izvrstni roman »Koliščina in stepe«, kateri sem preložil iz poljskega jezika in se nahaja natisnen v Glasniku, ne vem, ali leta 1857, ali 1858;

2) da mi pred natiskom pošljete v pravo oba romana, ker je mnogo še opiliti in jaz neman več teh del; s posojevanjem so mi prišli v zgubo;

3) zavezujem se, da omenjenih del ne dam tiskati, dokler niste Vi svojega tiska razprodali; da ne bo to prav brez plačila, odškodovate me za tiskano polo z 1 gld.; ako pa hočete, da obe deli postaneti Vaša lastnina, potem zahtevam 2 gld. odškodnine za tiskano polo.

Z odličnim spoštovanjem

V Trstu, 18. 1. 1884. Fr. Cegnar.

Ostala pisma pa so bolj zasebnega značaja.

V Ljubljani 1/II 1885.

Blagorodni Gospod prijatelj!

K Vašemu pismu odgovarjam zelo pozno, kar Vas prosim, da mi oprostite. Časa mi zelo manjka, ker je dan že takó kratek, in zjutraj, če kolikaj morem, hodim na izprehod, kar mi je neizbežno potrebno, a po polu dne po biblioteknem poslu obiskujem bolnega dr. Zarnika, in potem se začne mrak bližati. Jaz sem bil jako slab in ves nevečen prišel od sv. Radegunde, a zdaj sem se okrepčal, da z lahka zopet opravljam službo, hvala Bogu!

Lepa hvala Vam, prijatelj dragi! ker ste mi poleg mnogih drugih stvóril tudi to ljubav, da ste mojega sinovca namesto mene vèdli k birmi in ga potlej tako ljubeznivo zabavljali, kakor se né mogel nádejati niti otrok niti jaz, njega strije in kum. Veselim se Vas videti zopet v Ljubljani, o katerej priliki Vas ustno zahvalim o vsej Vašej prijaznosti in tudi o tej, da ste mojej sestri izročili poslane novce.

Lepo pozdravljam vso svojo rodbo in Vas tudi še posebno

Vaš

hvaležni prijatelj
Levstik

V Ljubljani 17. vinotoka 1886.

Cestiti gospod prijatelj!

Zahvaljujem se Vam prelepó o Vašem trudu, ki ste ga imeli zopet z menój, kakor

ga imate vselej. Grozdije je bilo izvrstno, razven óne zelene vrste, ki še né bilo dozorelo. Prelepo hvalo bratu Matiji in njega ženi Jerički. Pozdravljam vse vkupe, tudi sestro Alenko in brata Janeza, a Miciki pošiljam za zimo 10 gld., katere prosim, da jej izročite. Zdrav prav do dobrega še zdaj nesém, a upam da se mi zdravje povračuje stóprav zdaj z božjo pomočjo.

Hvala Vam še jedenkrat!

Pozdravljam

Vas

prav srčno

Vaš

hvaležni prijatelj
Levstik

V Ljubljani v 15 kimovca 1887.

Blagorodni gospod!

Ves zadnji mesec dnij nésem hodil v biblioteko, in vém samó toliko, da néste pošiljali nékaj časa biblioteki svojega lista. Ako se ne motim, zadnji poslani list je menda št. 13. julija meseca. Prosim uljudno, da zdaj blagovolite poslati vse liste, kalikor jih manjka, ker zdaj se spét začenjajo šole, kakor véste. Ob tej priliki pošiljam deset goljdinarjev denarja tudi svoji sestri Miciki, in prosim Vas uljudno, da jej daste te novce, kakor vselej. Oprostite, da nadležujem úže spet.

Srčno pozdravljam Vas, Vašo gospó in tudi vse svoje ljudi: Matija, Jerico, njiju hčer in vse sinove, kakor tudi Janeza in Alenko in Miciko. Zdravje se mi je nekoliko povrnilo, o čemer Bogá ponižno hvalim.

Prisrčno Vas pozdravljam

Vaš hvaležni
Levstik

V Ljubljani 6. vinotoka 1887.

Blagorodni gospod!

Vprejél sem Vaše potrdilo moje sestre Micike, da je dobila moje novčice, in vprejéel sem tudi grózdije, katero ste mi poslali od brata Matije. Prisrčna hvala Vam in Matiji! Grozdje je dobro in posebno tudi brézkve. Lepo pozdravljam še srčno hvalo brata Matija, Jerico, nje hčer in tudi vse sinove, potlej Miciko, Janeza in Alenko, a Vam izrékam prisrčno hvalo.

Levstik.

Sprednja stran gornje dopisnice:

Blagorodni gospod

Ivan Krajec

tiskár in knjigotržec itd.

v

Novem Méstu
(Rudolfswerth)
Na Dolenjskem

Studijska knjižnica Mirana Jarca hrani dva poštna odrezka z dne 13. 4. 1883 in 6. 1. 1885 Janezu Krajcu:

Blagorodni Gospod prijatelj!

Hvala o poslanih 2 zvezkih »Čebelič«! Prosim, dajte teh 6 gljd. moje sestri Mici,

a recite jej, da je 3 gljd. njenega, a 3 gljd. naj dá bratu Janezu!

Zdravstvujte! Levstik

Blagorodni Gospod!

Prosim, da teh 5 gljd. blagovolite izročiti mojej sestri Mici iz Prčine.

Zdravstvujte! L.

V i r i :

Janko Krajec, ustni vir.

Arhiv Matičnega urada v Novem mestu.

Kapiteljski arhiv v Novem mestu.

Komelj Bogo: Če bi je imeli ... Dolenjski list 1950, št. 38.

Komelj Bogo: Razvoj novomeškega tiskarstva. Obrtnik 1953, št. 16—17.

Bogo Komelj

Tržaški dijaški rokopisni list FLORES

V dneh, ko se je borba okrog Trsta najbolj zaostila, ko so naši narodi kot en mož z mogočnimi in veličastnimi demonstracijami izrazili pripravljenost braniti naše nacionalne pravice v Trstu, je daroval istrski patriot, ki živi sedaj v Novem mestu, Studijski knjižnici Mirana Jarca dva letnika tržaškega dijaškega rokopisnega lista Flores, ki je tesno povezan tudi z Novim mestom. Ker dokazuje tudi ta dijaški list, da je Trst kulturno središče Slovencev za velik del slovenskega ozemlja, naj bo posvečenih nekaj besed Trstu in temu rokopisnemu listu, da bo tudi v Dolenjski prosveti ostal spomin na veličastne dni spontanih manifestacij in naše diplomatske borbe za Trst, ki je zbudila vest vsega poštenega človeštva.

Trst je neločljivo povezan z vso našo kulturno in politično zgodovino. Začetnik slovenske književnosti Primož Trubar je živel v Trstu in se pri škofu Petru Bonomu navzel naprednih idej. France Prešeren je v pesmi Od železne ceste omenil Trst, Janez Cigler je postavil del dejanja prve slovenske povesti Sreča v nesreči v Trstu, tudi Levstikov Martin Krpan je tiho tapil sol iz Trsta. Nekateri slovenski literati so stanovali v Trstu in poleg drugih so bili posredno ali neposredno povezani s Trstom Simon Gregorčič, Anton Askerc, Ivan Cankar in Etbin Kristan, da niti ne omenjam naših primorskih pisateljev Grudna, Bevka, Borisa Pahorja in drugih. Tudi genij Novega mesta Dragotin Kette je svoje najlepše sonete zapel v Trstu. Velik je delež Trsta v slovenski književnosti.

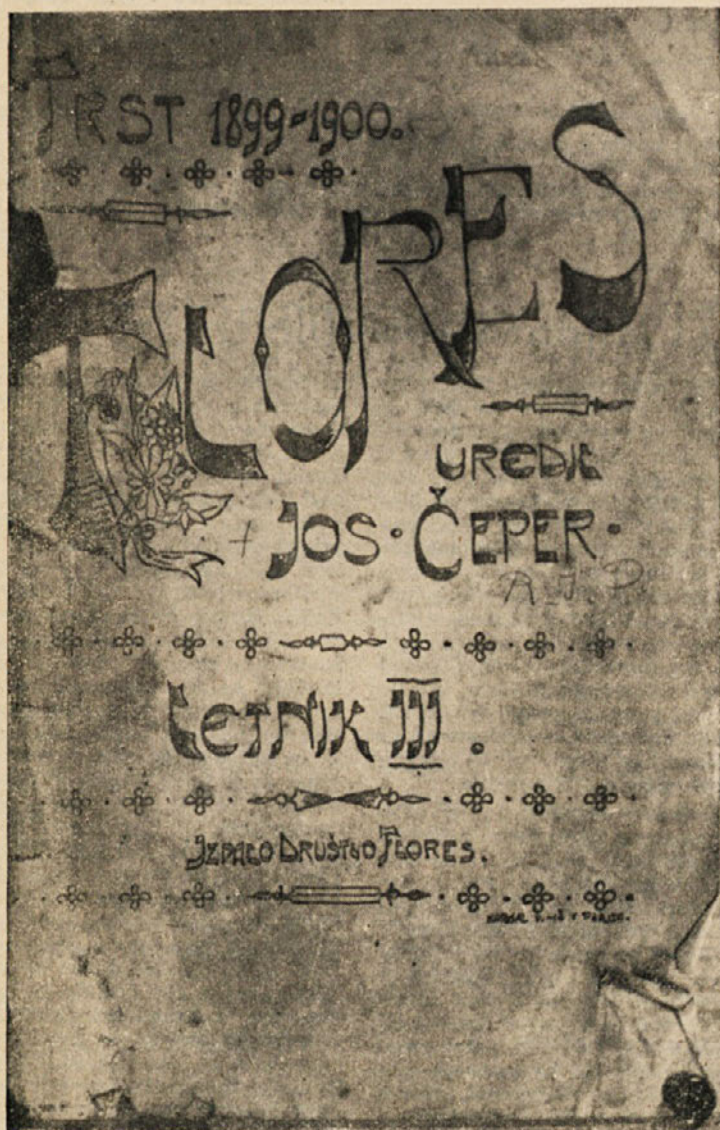
Narod naš dokazuje hrani, da je Trst slovensko kulturno središče in tega dejstva ni mogel zabrisati niti požig Narodnega doma, niti zapiranje slovenskih šol, niti po-

tujčevanje priimkov in spreminjanja imen slovenskih vasi. Nikdar ne bo možno zatajiti, da so že od l. 1757 izhajale v Trstu slovenske knjige, da je l. 1849 izhajal Slavjanski rodoljub, mesečni časopis, ki je v slovenskem in hrvaškem jeziku krepil narodno zavest. Ko je po šesti številki Slavjanski rodoljub prenehal, je l. 1850 šestkrat izšel Jadranski Slavjan, ki je bil tudi slovensko-hrvaški. Od l. 1866—1869 je izhajal Ilirski Primorjan, preimenovan z drugim letnikom v Slovenskega Primorca. L. 1866 je izhajal Tržaški ljudomil, l. 1869 in 1870 se je Jadranska zarja borila za pravice Slovencev, a Juri s pušo je v satirični in šaljivi obliki udrihal po lahonih in nemškutarjih. Za jugoslovanski program se je l. 1870 boril Primorec. Tako je izhajala dolga vrsta slovenskih časnikov in časopisov od Edinosti (1876), Slovanskega sveta (1891), Rdečega praporja (1899—1905—1911) do Zarje l. 1915. Slovenski tisk je italijanska okupacija zatirala in kmalu ukinila najstarejši izhajajoči slovenski list Edinost, a popolnoma zatreti slovenskega tiska ni mogla. Še danes izhajajo v Trstu različni slovenski časniki in časopisi, omenim naj le Primorski dnevnik in Gospodarstvo, ugledna revija Razgledi pa je prenehala l. 1952. Če bi omenili še delež Trsta v glasbi, likovni umetnosti, kulturnoprosvetnem življenju in v gospodarstvu, bi videli, da je Trst tesno povezan z našim celokupnim življenjem.

Zelo velik delež v slovenskem kulturnoprosvetnem življenju Trsta so prispevali slovenski dijaki, ki so bili člani Čitalnice in raznih drugih društev. Njihov način življenja v tem obmorskem mestu je bil isti kot so ga imeli dijaki po ostalih gimnazijah na slovenskem ozemlju. Izdajali so svoje dijaške liste, se vadili v govorništvu,

pisali pesmi in se vsestransko pripravljali za bodoče delo. Kulturnoprosvetno življenje v Trstu pa je bilo za slovenske dijake zelo važno tudi zaradi tega, ker so dijaki

in Nemcem. Tako so slovenski in hrvaški dijaki imeli v letih 1897—1900 svoje društvo Flores s sedežem v konviktu pri Sv. Justu. V društvu so gojili govorništvo, pri-

Tržaški dijaški rokopisni list Flores
(Original v Studijski knjižnici Mirana Jarca, foto Skok Vilko)

živeli na narodnostno ogroženem ozemlju in so bili na gimnaziji večkrat v manjšini, ker so imeli za sošolce poleg Hrvatov tudi Italijane in Nemce. Zato so se Slovenci in Hrvati združevali v skupnih društvih ter v slogi laže kljubovali Italijanom

rejali razna predavanja, se vadili v pisanju in gojili narodno zavest. Hrvatski dijaki so bili večinoma Istrani iz srednje Istre. Skupno s Slovenci so obiskovali nemško gimnazijo, kjer jih je učil slovenščine dvakrat tedensko profesor dr. Karol Gla-

ser. Dijaki so izdajali v založništvu društva tudi svoj dijaški rokopisni list Flores. Tudi tržaški dijaki so imeli tradicijo v izdajanju dijaških listov, saj so že l. 1859 izdajali Zoro Jadransko. List Flores je bil dvojezičen, slovenski in hrvaški, doživel je tri letnike: 1897/98, 1898/99, 1899/1900. Ker sta v Novem mestu dostopna samo drugi in tretji letnik, si ne moremo ogledati vseh treh.

List je pisan z roko in razmnožen na šapirografu. Pisava je razločna, toda žal na nekaterih mestih že zelo težko čitljiva, velikost je v kvartu. Sodelavci so večinoma podpisani s psevdonimi, ki pa jih ni bilo možno vseh razrešiti. Prispevki so leposlojni v pesmi in prozi, znanstveni in listek, kjer so ali ocene govorov ali ocene prispevkov.

Drugi letnik je izšel štirikrat v osmih številkah na 128 straneh. V uvodnem članku poudarja urednik Drago Grlanc važnost sodelovanja in poziva na slogu. V letniku je 13 slovenskih in 10 hrvaških pesmi, 12 slovenskih leposlovnih sestavkov v prozi in 4 hrvaški ter 3 slovenski znanstveni sestavki. V listku pa je ocena govorov, ki so jih imeli člani v društvu; ocenjeni so govori o protestantski književnosti, Jovanu Veselu Koseskem, Janu Sobieskem, Franu Levstiku, Franu Cegnarju, Petru Preradoviću, o Kopru, sv. Cirilu in Metodu in Franu Miklošiču. Med najbolj delovnimi člani sta bila bivši Novomeščan dr. Rudolf Mole in sedanji Novomeščan p. Leonard Kalac. Rudolf Mole je prispeval nekaj pesmi pod psevdonimom Tehomil. Ko se je preselil s starši v Novo mesto, je še vedno sodeloval pri Floresu. Prispeval je Pismo iz Novega mesta pod psevdonimom Cvetašin. V njem predstavlja čitateljem lik Janeza Trdine in njegovo delo ter nekritično oceni Zgodovino slovenskega naroda. Zelo tehten in pomemben pa je Moletov članek o Dragotinu Ketteju, v katerem opisuje svoja srečanja z njim v Trstu ter razčleni in oceni Kettejeve pesmi. Drug Novomeščan p. Leonard Kalac je prispeval več rodoljubnih lirčnih hrvaških pesmi, podpisoval se je kot Cvjetko, Orlovič in Rodoljub. V zvezi s Kettejem naj omenim še pesem Cvetka na grob Dragotina, ki jo je zložil Sava. V zvezi z Novim mestom je tudi pesem, ki jo je zložil ob Moletovi preselitvi njegov pri-

jatelj Balant Timovič, ki pravi, da zelo pogrša prijatelja, ki se sedaj sprehaja ob zeleni Krki in posluša veselo slovensko bučanje in prepevanje valov Krke, medtem ko mora sam poslušati turobno šumenje morskih valov, bi bučijo v italijanskem jeziku. Število sodelavcev v drugem letniku je zelo veliko, saj naštejemo najmanj 39 psevdonimov, seveda so imeli sodelavci po več psevdonimov.

Tretji letnik je uredil Josip Čeper in ni tako obsežen kot drugi, saj ima le šest števil na 85 straneh in ovitek. Letnik vsebuje 13 slovenskih in 12 hrvaških pesmi, sestavkov v prozi je 14, med znanstvenimi spisi pa nadaljuje Rudolf Mole občuteno pisani spis o Dragotinu Ketteju. Najplodovitejši pesnik je postal Leonard Kalac, ki je poleg psevdonimov Častislav in Slavjanovsky nastopil že tudi pod pravim imenom. Društveno življenje je bilo zelo plodno, saj je bilo kar 23 govorov, ki so razvidni iz liste govorov na 85. strani glasila.

List Flores je zelo uspešen poskus pisanja literarnega glasila, zlasti še, če ga ocenimo v primerjavi z ostalimi dijaškimi takratnimi listi. Res se čuti večkrat negotovost v izražanju in iskanje pravega izraza, zlasti v hrvaških spisih, toda temu se ne smemo čuditi, če pomislimo, da so bili hrvaški dijaki večji del iz Istre, kjer so imeli v materinščini samo ljudske šole in da so se v Trstu znašli v popolnoma tujem miljeju med dijaki drugih narodnosti. Če motrimo list s takimi očmi, je Flores več kot uspel poskus, zlasti še, ker so bila mnoga dijaška glasila med obema vojnoma na dosti nižjem nivoju, dasiravno so izdajali liste pod mnogo boljšimi pogoji. Zato lahko trdimo, da spada Flores med boljše slovenske dijaške liste. Pogumno delo takratnih patriotskih slovenskih in hrvaških dijakov brez dvoma ni bilo brez vpliva na druge dijake, ki so stali ob strani in Flores je tri leta s svojimi rodoljubnimi prispevki širil jugoslovansko miselnost. Sedaj, po več kot petdesetih letih pa spada med dokumente, ki kažejo, da Trst ni slovensko mesto samo zaradi tega, ker leži na slovenskem etničnem ozemlju, ampak, da je bil Trst vedno kulturno in gospodarsko središče za velik del slovenskega ozemlja.

Bogo Komelj

Z ustanovitvijo »Južnega Sokola« leta 1863 v Ljubljani je iz Prage presajena ideja sokolstva pognala korenine sicer počasi, a nevzdržno ne samo po vsej sedanji Sloveniji, temveč je zajela sčasoma ves slovanski jug. Ljubljani so sledili Zagreb, Beograd in Sofija, a tudi v Poljski in Rusiji se je zasedrala sokolska organizacija. Naravno je, da je Ljubljana ne le postala, temveč tudi ostala prvobornelica jugoslovanskega sokolstva in žarišče tiste ideje, ki je rušila tedanje svete tradicije Bleiweisove dobe, ki so izzvenele v reakcionarno geslo: »Vse za vero, dom, cesarja.«

Sokolstvo ni bilo sluščen plod tedanje, od narodnega navdušenja prekipelajoče dobe. V teku zgodovinskega dogajanja zraslo, je bilo nujno poklicano v službo naroda z visokim smotrom, da dvigne v njem vse moči, zagotavljaajoče narodu stalno življenje v bodočnosti. Zapisalo si je na svoj trožarni prapor bratstvo, napredek, svobodoljublje, stremljenje po neodvisnosti naroda in njenega osvobojenja iz okov avstrijske ječe, vzgojo telesnih vrlin, dvig prosvete, socialne pravičnosti in neusahljive domovinske ljubezni. Za tisto, s srednjeveškim dogmatizmom in črnožoltim patriotizmom prepojeno dobo, je napredna in svobodomiselnost ideja sokolstva predstavljala zametek revolucionarnega gibanja, ki je od svete allanse naprej vznemirjalo in z neznanstveno grozo plašilo vesoljno reakcijo, poosebljeno na tedanjih evropskih dvorih in njim ob strani stoječih visokih cerkvenih krogih.

Po razmeroma precej dolgem razdobju je bilo v Sloveniji ustanovljeno drugo Sokolsko društvo v Mozirju leta 1883, kot tretje pa leta 1887 v Novem mestu. Sledila so ostala mesta in postopoma tudi trgi. Proti letu 1904 ob dopolnitvi 40-letnice ljubljanskega Sokola je delovanje sokolstva v Sloveniji v taki meri napredovalo, da je moglo nanj opreti prvi vsesokolski zlet v Ljubljani, ki je bil 16., 17. in 18. julija 1904 in se je mogel zaradi majhnega števila slovenskega sokolstva uspešno izvesti le z izdatno pomočjo predvsem češkega sokolstva. S svojo velškansko udeležbo 1500 članov in svojim vzornim nastopom je češko sokolstvo v prvi vrsti pripomoglo k velikemu uspehu prvega vsesokolskega zleta v Ljubljani, ki je bil neprecenljivega pomena za nadaljnji razvoj slovenskega sokolstva. To je od 15 društev leta 1910 naraslo na 70 društev in 3 odseke, štelu je skupno 7122 članov. Leta 1905 se

je ustanovila Slovenska sokolska Zveza, ki je morala zaradi velikega porasta društev izvesti organizacijo sokolskih žup.

Novomeška sokolska župa, ustanovljena 6. 3. 1910, je štela 7 društev in 1 odsek. Čeprav manjša od osmih, v Slovenski sokolski zvezi včlanjenih žup, je zaradi pravičnega pojmovanja sokolske ideje in smotrnega zasledovanja svojih ciljev nenehoma rasla in napredovala ne samo v telesno-vzgojnem pogledu, temveč tudi na polju prosvete in kulture. Najvišji razmah je dosegla neposredno po prvi svetovni vojni, ko je obsegala dokaj prostrano ozemlje, segajoče od Dugarese in Karlovca tja do Stične. Do reorganizacije sokolskih žup, izvršene 1. 1929, je združevala pod svojim okriljem Slovence, Hrvate in tudi v Bojancih v črnomeljskem okraju naseljene Srbe.

Ponašala se je z vrhunskimi telovadci svetovnega formata že pod Avstrijo, v bivši Jugoslaviji pa je dala na olimpiadi v Parizu leta 1924 v telovadnih tekmah svetovnega prvaka in se izkazala tudi pri prejšnjih in poznejših tekmah z odličnimi telovadci.

Novomeška sokolska župa, okrnjena leta 1929, je bila pred drugo svetovno vojno od 25 v Sokolskem Savezu včlanjenih žup najmanjša, strnjena in kompaktna, stoječ vseskozi v službi naroda in domovine, se je zavedala v vsakem pogledu svojega poslanstva in stremela po napredku, svobodi in socialni pravičnosti. V takem nastrojenju in za velike odločitve ter njim sledeče težke žrtve pripravljeno in zrelo jo je zatekla druga svetovna vojna.

Prvo nedeljo meseca aprila 1941 je bila zaradi silne resnosti in zaostrenosti položaja sklicana dopoldne v Sokolskem domu seja župnega odbora, ki so se je udeležili skoraj polnoštevno tudi delegati v župi včlanjenih društev. Prav v otvoritev seje je planila porazna vest, da je Hitlerjeva Nemčija izvedla strahovit bombni napad na Beograd. Z instinktivno gotovostjo so župni odborniki zaslutili, da se je pričelo novo krvavo poglavje naše zgodovine, ki bo narode Jugoslavije pahnilo v brezno brezmejnega trpljenja, kakor ga dotlej kljub svoji dolgi mučeniški poti še niso doživeli. Pred našimi očmi je zazijal prepad, tako brezdanji, da nam je zastal dih.

Neizbežni polom je sledil v nekaj dneh. Nemška, iz zasedene Francije z motornimi vozili z rekordno naglico drveča vojska, je preplavila Jugoslavijo in jo vklenila v svoj železni obroč. Debacle na celi črti.

Položaj brezupen. Noben žarek ni od nikoder posvetil na našo, v sužnost vkovano zemljo, nobena še tako rahla nada ni prisijala v naša strta srca.

Nemški kratkotrajni okupaciji, pred katere grozotami je vse trepetalo, je sledila za petami italijanska. Oddelki italijanske vojske so v svoji prisilni strahopetnosti previdno tipaje zasedali naše kraje in nekako sredi aprila leta 1941 prispeli v Novo mesto, ki je postalo sedež divizije »Isonzo«. Dogodki so sicer počasi, a stalno dozorevali. Položaj je postajal iz dneva v dan bolj napet. Od Komunistične stranke začetni odpor rodoljubnega prebivalstva je rasel, pritisk od domačih izdajalcev podpiranega okupatorja, ki si je skušal spočetka s hinavsko priljubljenostjo zaman pridobiti naklonjenost podjarmljenega naroda, je postajal močnejši.

Ustanovitev OF je v ljudstvu močno odjeknila, dvignila je zlomljeni pogum in zbudila v njem upanje na zopetno vstajenje poteptanega naroda.

Pod okriljem Novomeške sokolske župe zgrnjen članstvo se je s svojimi gorečimi simpatijami skoraj brez izjeme pridružilo osvobodilnemu gibanju in pričelo polagoma prehajati v vrste partizanskih borcev. Vodstvu Novomeške sokolske župe je uspelo navezati stike z odličnimi bivšimi sokolskimi prvaki, ki so zavzemali v osvobodilni borbi vidna in vodilna mesta. Vzdrževala je stike s tovarišem Francetom Ljubcem in generalom Ambrožičem. Število aktivistov je naraščalo. Dne 17. januarja 1942 je skrivoma prišel v Novo mesto tovariš Josip Rus, upokojeni podpredsednik Prezidijske ljudske skupščine FLRJ. Novomeška sokolska župa, ki je bila o prihodu obveščena, je istega dne popoldne sklicala tajno sejo, katere so se poleg staroste, načelnika in tajnika udeležili ostali odborniki in delegati vnanjih društev. Na seji je obširno poročal tovariš Josip Rus o ustanovitvi OF, njenem pomenu in razvoju ter naglasil nujnost, da se pridruži Novomeška sokolska župa s svojim celokupnim članstvom osvobodilnemu gibanju. Po vsestranski debati je župni starosta resumiral celotne podatke te zgodovinske seje in dal na glasovanje predlog, naj pristopi župa aktivno in korporativno s svojim članstvom k osvobodilnemu gibanju. Predlog je bil soglasno in z odobravanjem sprejet. Besedam so sledila dejanja. Sklep namreč ni bil samo izglasovan, temveč tudi zaradi popolnega razumevanja pomena in daleko-sežnosti uresničen in malone izveden.

Ne le telovadci člani, temveč tudi naraščaj je postopoma po načrtu prehajal v partizanske odrede. To uhajanje se je vršilo tako rekoč neopazno. Šele tedaj, ko je bilo že v polnem teku, je italijanski

okupator, predvsem po svojih vernih obveščevalcih in vohunih, pripadnikih pod italijansko egido osnovane bele garde, zvedel in dognal, da postaja položaj njegove s »slavo« ovcenčane divizije vedno bolj kočljiv in da tabori le-ta, čeprav zasidrana v osrčju Dolenjske, sredi njenih livad, gričev in lesov, na vulkanskih tleh.

Starejši člani Novomeške sokolske župe in zlasti njeni vodilni funkcionarji so postali vneti aktivisti in nudili vsestransko pomoč borcem OF, kjer koli in kadar koli so ji mogli. Seveda to njihovo delovanje v majhnem mestu ni moglo ostati prikrito. Člani bele garde so z gorečnostjo, ki bi bila vredna boljše stvari, opravljali vohunsko delo in ovajali okupatorju udeležujoče se aktiviste. Sledile so hišne preiskave s policijskimi psi, poleti 1942 pa po ukazih in navodilih, ki jih je dal fašistični diktator v Gorici trem zbornim poveljnikom, množične aretacije in internacije. Pri tej priliki je izgovoril »božanstveni« Duce, čigar imperatorsko plešo je pokrivala znamenita čelada, krilate besede, da mora zadeti upornike trda pest rimske pravice. Mussolinijeva navodila so tvorila uvod v na široko zasnovano preganjanje »rebelov«. Nekateri člani novomeške župe so bili kmalu odbrani za talce in vrsta njihovih samotnih celic na okrožnem sodišču v Novem mestu je bila zaznamovana s križci.

Po kapitulaciji Italije je bil pritok članstva v partizanske vrste še večji, skoraj da stoodstoten. Preganjanja aktivistov so se nadaljevala od strani novih osvajačev, gestapovskih banditov, na pobudo in z gorečim sodelovanjem belogardistov, ki so bili z nemškim okupatorjem še tesneje povezani kot z italijanskim.

Nekateri člani Novomeške sokolske župe, med njimi starosta, so bili na ukaz orožniških častnikov bele garde vrženi kot talci v zloglasno Seidlovo klet na Ločenski cesti, sedaj preimenovani v Cesto talcev. Kate-ri izrednim okoliščinam je bilo pripisati, da so ostali pri življenju, še ni dognano.

Ze iz tega bežnega orisa izhaja, da je Novomeška sokolska župa, ki si je že pred vojno stekla nedvomno velike zasluge za telesno-vzgojni in kulturni dvig dolenjske pokrajine, po izbruhu druge svetovne vojne iskreno in uspešno podprla osvobodilno borbo slovenskega naroda. Novomeška sokolska župa je od vseh 25. v jugoslovan-skem Sokolskem savezu včlanjenih žup v borbi za osvobodjenje naroda najpožrtvovalnejše sodelovala. Čeprav po številu in ozemlju najmanjša, se je izmed vseh drugih sokolskih žup najbolj izkazala in doprinesla izdaten delež k osvobodilni borbi slovenskega naroda. Da je utrpela tudi težke izgube, je po vsem tem umevno.

Dr. Ivan Vasič.

ODER *za ročne lutke*

Ročna lutka je zelo skromna. Nastopa ob tako imenovani igralni polici. To je 10 do 15 cm široka deska, pritrjena v primerni višini nad igralčevo glavo. Prostor pod polico je zadela s prikladnim zaslonom, da ne vidijo gledalci istočasno z lutko tudi njenega vodiča.

Kako pritrditi polico?

Najenostavneje se da to urediti med odprtimi vrati. Ugodno je, če so vrata dvo-krilna. Tedaj nam krila nosijo ozadje in morebitne kulise. Obrnjeni morata biti seveda nazaj na oder, ne pa v »dvorano«. Polico naslonimo na nalašč zato pribiti letvici. Višina mora biti tolikšna, da se igralci popolnoma skrijejo. Polico pregrnemo s platnom. Boljše pa je, če pribijemo na sprednjo stran police z dvema žebliema tanko letvico, na katero potem privežemo zaveso. Da bo letvica odmaknjena od igralne police, vložimo pri pribijanju košček lesa med polico in letvico.

Na podoben način pritrdimo še eno polico, ki nam bo služila kot bralni pult, pa tudi za odlaganje potrebnih rekvizitov in lutk.

Ako je potrebna tudi razsvetljava, obe-simo na zgornji del podbojev še eno ali dve žarnici, ki jih proti gledalcem zasen-čimo.

Skromen oder je na ta način postavljen. Lahko ga izpopolnimo še z dvema zastoroma. Večkrat je treba že pred pričetkom predstave pripraviti na polici kak rekvizit. Zato potrebujemo zastor pred polico. V ta namen je pripravljen dvodelni zastor na poteg na obe strani. Uvodni prizor pa se dogaja pred zastorom. Zato je dobro, če razpolagamo še z enim zastorom, ki pa naj bo nameščen za polico. Ta naj bo tudi dvodelen, toda s potegom na vsako stran navzgor. Tega lahko uporabimo tudi kot stransko kuliso, da se lutke ne pojavljajo kar iz tal. Mora pa biti v tem primeru nekoliko daljši, kot je odrska odprtina vi-soka; priporočam, da je višina tega zastora $\frac{2}{3}$ višine odrske odprtine.

Pri obeh zastorih morata leva in desna polovica segati nekoliko čez polovico, pri prvem tipu več kot pri drugem. Prvi tip: Na zgornjem delu vsakega kosa našijemo v primernih razdaljah obročke, skozi ka-tere napeljemo vrvico. Vsak del je na eni strani pritrjen na vrvico. Skozi obročke se napelje le po ena vrvica ne obe hkrati. Vrvica drsi na obeh koncih preko dveh tuljav od sukanca. Os desne tuljave je navpična, os leve pa vodoravna. Vrvica je zvezana (»neskončna veriga«). Dolga je približno za tri odrske širine. (Primerjaj

sliko!). Da bo vrvica napeta, jo napeljemo preko žeblička ali pa celo manjšega ko-leščka.

Železno palico, ki nosi ves zastor, pri-trdimo na dve letvi, $2 \times 5 \times 30$ do 50 cm. Letvi pritrdimo na zgornji del podbojev. Segati morata kakih 5 do 8 cm izven pod-bojev. Na ta del pritrdimo obe kolesi, des-no pokončno, levo ležeče. Kako izrežemo letvi je vidno iz slike.

Da ne bo gledalcem viden mehanizem zastorov, pribijmo na prednji konec letev še tanjšo letvico, preko katere obesimo kos platna v barvi zastorov (harlekin).

Zaradi lažjega snemanja in pospravlja-nja pritrdimo letvice takole: Izrežemo v vsaki pravokotno odprtino. Odpadek pa nekoliko spilimo, da gre laže v odprtino. Nato ga pribijemo na podboj. Na ta kos pritrdimo z enim vijakom še nekoliko manjši kos, tako da se da obračati. Kadar sta oba kosa vzporedna, se da letvica po-ložiti ob podboj. Če nato vrtljivi del za-sušemo za četrto obrata, sloni letvica na njem.

Zastor se odpira na levi strani.

Zastor za polico izdelamo takole. Med dve 1—2 cm debeli letvici pribijemo obe polovici. Ena naj sega nekoliko čez drugo. Nato prišijemo na oba kosa obročke. Crta, v kateri jih prišijemo je krog, katerega polmer je približno polovica odrske dol-žine (bolje malo več), središče pa je v sredini letvic. Skozi obročke napeljemo vrvico, ki jo s prostima koncema pritrdi-mo v najnižjo točko omenjene krožnice. Vrvico speljemo na levo stran.

Letvici položimo na nosilca zastorov, lahko ju nekoliko pritrdimo.

Tak oder se da hitro postaviti pa tudi razdreti. Za gostovanja potrebujemo se-veda prenosljiv oder. Biti mora čim lažji da se po možnosti izognemo prevelikim stroškom za prevoz.

Tak prenosljiv oder lahko sestavimo iz letev, dimenzije 2×5 cm. Zanj lahko upo-rabimo zgoraj omenjene nosilce zaves in z njimi ves sistem zaves. Pravokotno od-prtino na nosilcih tako dimenzioniramo, da jih lahko nataknejo na stranske letve.

Oder sam je v bistvu okvir. Sestavljajo ga tri letve in igralna polica. Kako letve izrežemo, je vidno iz slike. Za sestavo ne potrebujemo nobenega žeblja. Na obe stranski letvi nataknejo najprej nosilce zastorov, nato pa obe letvi sestavimo s pomočjo igralne police odnosno zgornje letve. Na levo stransko letvo pritrdimo še kolesček, preko katerega bo drsela vrvica prednjega zastora. Na vrvico za-

stora za polico pritrdimo dva obročka. Z njima pričvrstimo zastor, kadar je odprt.

Žarnice pritrdimo na posebej za to izrezane deščice, ki jih natakemo na zgornjo letev. Deščica mora segati pred sprednjo zaveso. Paziti moramo, da so žarnice pritrjene dovolj nizko, da nimamo senc od zastorovega droga na ozadju. Harlekin pritrdimo v tem primeru seveda na letvico, ki je pribita na nosilce žarnic, ker moramo gledalcem zakriti pač tudi žarnice. Dobro je, da zaslonimo žarnice še posebej z lepenko ali pločevino.

Kadar razsvetljava ni potrebna, ne namestimo teh deščic.

Stranski letvi segata vsaj kakih 30 do 50 cm pod igralno polico. Služita nam kot opori. Z njuno pomočjo namreč oder postavimo. Privežemo ga n. pr. kar na naslonjalo stola. Lahko uporabimo tudi stoljalo za zemljevide ali pa ga obesimo.

Se nekaj dimenzij! Višina odprtine je polovica dolžine. Pri tem smatram za višino razdaljo od police do spodnjega roba harlekina. To pomeni, da morata biti nosilca zastorov vsaj kakih 10 cm višje.

Dušan Modic

○ igri z ročnimi lutkami

Pri ročnih lutkah nastopajo običajno vedno iste osebe, le da je snov igre drugačna, vselej pa se igra vrši po nekih določenih pravilih.

Vsaka predstava se običajno začne s predigro, ki naj po možnosti obravnava kakšne aktualne dogodke. Glavni namen predigre pa je, da se gledalce »ogreje«, jih sprosti in povabi na sodelovanje v igri. Zato stavi Pavliha otrokom kakšna vprašanja, da jih opogumi in jim nakaže, da želi od njih pomoči.

To, da gledalci sodelujejo v igri, da niso samo gledalci, ampak tudi »igralci«, je ravno najkarakterističnejša poteza ročnih lutk. Na vmesnih vzklikih malih gledalcev večinoma celo sloni dejanje in igra. Zato jih moramo izzvati, da nam ravno to povedo, kar si želimo.

Tako n. pr. hoče čarovnica zastрупiti Pavliho in strese v njegovo skodelico strupa. Čim se Pavliha zopet pojavi, že ga otroci viharo opozarjajo, naj ne pije kave, ker je v njej strup ter mu svetujejo, naj zamenja skodelico, da se bo zastrupila coprnica.

Ročne lutke so za otroka tako privlačne, da napeto sledi dogajanju na odru, kot bi bilo vse resnica in ne le igra. Pa tudi sicer se otroci bolj vživijo v igro in hočejo ne samo gledati, ampak tudi v njej sodelovati. Tako sodelovanje pa je v polni meri

možno pri ročnih lutkah. »Veliko gledališče« nasprotno ne pozna te oblike. Spominjam se naslednjega dogodka: Preoblečena mačeha prinese Sneguljčici zastrupljeno jabolko. Ko seže Sneguljčica po njem, da bi ga pojedla, se oglasio otroci iz dvorane: »Nikar, zastrupljeno je!«

Seveda se igralka ni smela ozirati na to klicanje, za otroke pa je izgubila igra svoj mik, češ saj je le »igra« in ni »res«.

Igralec z ročnimi lutkami računa na take vpade in mora biti nanje dobro pripravljen. Sicer pa mu je to olajšano, ker se običajno otroci v enakih situacijah enako vedejo, enako reagirajo.

Dvomim, da bi kdaj kakšen otrok hotel izdati čarovniku Torklježu Pavlihino skričališče. Vsak bo zatajil, da je Pavliho sploh videl.

Pavliha je njihov junak, njemu je treba pomagati. Zato pa Pavliha tudi vedno zmaga, saj ni sam, ampak mu otroci pomagajo. Seveda pa ne sme nikoli pozabiti, da so mu otroci »pomagali« in se jim mora tudi zahvaliti.

Običajno se igra na pamet ali pa se celo improvizira. Igralec pozna vsebino igre, besedilo pa si sproti izmišlja.

Seveda bo to zmožni le izkušen igralec. Začetnik pa naj si sestavi razgovore in se jih nauči na pamet.

Dušan Modic

Iz življenja naših društev

Bršljin

Nenehni razvoj industrije v naši državi, kateri se odraža tudi v Bršljinu, nujno zahteva tudi sporedni razvoj kulturnoprosvetnega življenja. Bršljin kot predmestje Novega mesta se vsak dan bolj uveljavlja kot samostojni kraj. Nujno je, da se v Bršljinu začne samostojno družabno življenje, neodvisno od mesta in vendar v povezavi z njim.

Prvi pobudnik prosvetnega življenja v Bršljinu je bilo prosvetno društvo »Železničar«. To društvo je začelo orati ledino ter zbirati krog sebe ljudi dobre volje, ki so bili voljni pomagati in materialno in moralno podpreti novo društvo v njegovih naporih. Vendar je bil delokrog društva preozek. Treba je bilo najti načina, kako pridobiti v aktivno kulturnoprosvetno delo čim več delavstva in prebivalstva Bršljina in okoliških vasi. Marsikateri je gledal v prosvetnem društvu »Železničar« le lokalno društvo železničarjev ter je tako gledanje vsekakor dušilo uspešno delo društva.

Zato je iz vrst sindikalnih podružnic izšel predlog za ustanovitev delavskoprosvetnega društva »Svobode«, kateri je našel širok odmev v Bršljinu in v delavskih vrstah. Na uspelem obnem zboru DPD »Svobode«, kjer je položil račune o svojem delu PD »Železničar«, so se dokončno postavili temeljni kamni dela na kulturnoprosvetnem področju Bršljina. Preosnovan odbor in društvo se je lotilo nalog, ki so mu bile zadane kot nasledniku predvojnega Svobode. Odborniki so si razdelili področja dela, vsak je začel tekmovati z drugim, kje in kako bo delo boljše izpeljano.

Postavile so se naslednje sekcije: dramska, folklorna, pevska, tamburaška, ljudska univerza in knjižnica, ki so z večjim ali manjšim uspehom uspešno opravljale svoje delo.

Dramska sekcija, katero vodi agilni tov. Šmavc Karol, je v teku letošnje sezone dala na oder dve samostojni deli, in sicer komedijo »Detektiv Megla« v režiji tov. Bratož Dominika in pa dramo »Jakob Ruda« v režiji tov. Šmavc Karola. Vsaka je bila odigrana na domačem odru po trikrat, s komedijo pa so uspešno gostovali na odru v Šmihelu in Krmelju. Razen tega je sekcija uspešno pripravila 8 samostojnih akademij. Povabili so v goste tudi mladinsko dramsko družino iz Trebnja in pionirsko družino iz Šmihela.

Vzrok, da je delo dramske sekcije tako skromno, je iskati v neprimernih prostora-

rih. Dvorana v zadružnem domu je bila po prvotnem načrtu zamišljena kot skladišče za trgovino. In ta dvorana je bila preurejena v prosvetno dvorano. Višina dvorane od tal meri 3,90 m, oder sam je visok le 70 cm ter ostane potem le še 3,20 m do stropa. Zato je na takem odru nemogoče narediti pošteno scenerijo, kjer se morajo vse kulise izdelovati v mini-aturi obliki in so za vsak drug oder neprimerne in neuporabne, odveč so vsaki stroški za pravilno razsvetljavo odra, dvorana sama pa izgleda le kot širok hodnik. V načrtu zadružnega doma so predvideni trije bloki, a zgrajen je le prvi, to je blok za trgovino, pisarne, prostore za stanovanje, skladišča, le na zgraditev odra in prosvetne dvorane se je čisto pozabilo in s tem postavilo kulturnoprosvetno delo ob stran, katero bi se prav v zadružnem domu moralo uspešno razvijati.

In vendar se dramsko delo razvija, čisto svojstveno, s silno požrtvovalnostjo članov in režiserjev. Trenutno šteje sekcija 30 članov. V novi sezoni pa si obe-tajo nov zagon.

Pevska sekcija, v kateri bi bila udeležba največja, pa na žalost ni mogla zaživeti pravega življenja. Vodja sekcije tov. Jazbinšek Avgust je vložil ves svoj trud, da bi dobilo društvo svojega pevovodjo, a vse prizadevanje je bilo zaman. To leto smo ostali brez pevskega zbora, le nekateri starejši pevci so se aktivno udeleževali v združenem zboru SKUD »Dušan Jereb« iz Novega mesta. Sedaj je dokončno tudi ta kriza preživeta. Tov. profesor Kasesnik Ivo je že dal besedo, da bo vodil pevce »Svobode« in ni več dolgo do tega, da bodo tudi iz našega zbora odmevali zvoki lepe slovenske pesmi. Za zbor se je prijavilo 50 moških in 30 ženskih glasov. S takim materialom bo uspelo ustanoviti zbor, ki bo kvalitetno in kvantitetno predstavljal delavski razred Novega mesta in Dolenjske ter bo ena najboljših enot naše Svobode in predmet množičnega vključevanja članov in članic v aktivno delo Svobode.

Knjižničarsko sekcijo je prevzel tov. Ralf Zmago. Ta sekcija je z članom začela svoje delo. Sklep sindikalnih podružnic v Bršljinu je bil, da odstopijo vse svoje knjižne centralni knjižnici Svobode. Tako bi imela zamišljena knjižnica, katero je nameravala Svoboda odpreti v »Tednu slovenske knjige« ca. 1200 dobrih knjig. Vendar do realizacije tega načrta ni prišlo. Važnejša kot knjižnica je bila trgovina,

iz lokala, kjer je Svoboda hotela odpreti knjižnico, je nastala pisarna trgovine, knjige pa so ostale v zabojih in čakajo, da se bo kdaj našel za njih kak prostorček, kjer jih bo lahko dobil v roke naš delavec.

Tudi sekcija za ljudsko univerzo ni bila uspešna. Tu bo vsekakor potreben tesen stik z odborom Socialistične zveze delovnih ljudi v Bršljinu, da predavanja v okviru ljudske univerze, ki pridejo v poštev za Bršljin predhodno dobro pripravi.

Folklorna sekcija, katero vodi tov. Zoran Tonka, je uspešno prestala začetno krizo ter je z velikim uspehom nastopila na akademiji v počastitev Dneva vstaje v Bršljinu. Mladinci imajo voljo do udeleževanja v folklorni grupi, a tov. Tonka potrebno znanje. Trenutno šteje sekcija 12 članov in ima naštudirana dva plesa. Sekcija se bori s pomanjkanjem narodnih kostumov, kar bi v celoti povzdignilo efekt same izvedbe. Na programu za letošnje leto ima študij treh narodnih plesov.

Najuspešnejša izmed vseh sekcij pa je tamburaška sekcija, katero kljub svoji starosti z veliko voljo in veseljem vodi tov. Vovk Franc. Kljub temu, da ni bilo v začetku na razpolago finančnih sredstev, so železničarji, vedoč, da je le z žrtvijo mogoče kaj doseči, prostovoljno zbrali 32 tisoč din, od OLO, odseka za prosveto je bila nakazana pomoč v znesku 10.000 din. Na ta način so bila zbrana denarna sredstva za nakup 8 tamburških instrumentov, katerih število se je s poznejšim nakupom povečalo. Začetek študija je bil izredno težak. Saj so se v zbor prijavili popolni novinci, ki niso imeli niti osnovnih pojmov o glasbi. Toda volja mladine, da se izpopolni v igranju je rodila pozitiven uspeh. Zbor je mogel nastopiti z dopolnilnim programom na 4 akademijah in je v tem času naštudiral 12 glasbenih komadov. Sedaj šteje zbor 14 članov.

Občutno pa se pri delu zbora pozna pomanjkanje glasbene literature za tamburaške zборе, ker sedaj vse partiture prireja le vodja zbora sam, prav tako pa razmnožuje notni material za posamezne instrumente. Želja tov. Vovka je, da bi zbor še povečal, tako da bi bila povsod dvojna zasedba, prav tako pa upa, da bo zbor v teku letošnje sezone sposoben prirediti samostojen koncert.

Kljub skromnemu delu Svobode je vendar društvo doseglo uspeh, ker je prodrla v vrste naših delavcev, na vas in med mladino. Če pogledamo v posamezne sekcije vidimo, da so v njih povečini delavci, mladina, kateri so bili popolni začetniki, tako v dramatik, folklori in tamburaškem zboru.

S prevzemom združnega doma v last Svobode, z odpravo dosedanjih napak, s tovariškim sožitjem med članstvom, z dobro voljo in veseljem do dela, bo Svoboda v Bršljinu nadaljevala svoje začetno delo.

Rudi Mraz

Mokronog

V avgustu je bil sestavljen naslednji gledališki repertoar:

Gospa ministrica, Operacija, Radikalna kura, Neiztrohnjeno srce, spevoigra (še nedoločena).

Kot kaže, program ne bo izveden. S študijem »Gospa ministrica« so že začeli, toda odhod režiserja dr. Fenc Rajka na orožne vaje je začela dela prekinil. Zeleti bi bilo, da bi po vrnitvi dr. Fenc z režijo igre takoj nadaljeval, da bi jo Mokronožani čimprej videli na odru.

Pevske vaje se vrše redno. Mešani pevski zbor vodi v času odsotnosti dr. Fenca ravnatelj gimnazije Videčnik Vilko. Orkester počiva in z vajami ne bo mogoče začeti, dokler ne dobi Mokronog klavirja, ki ga trenutno nima.

Delo SKUD je otežkočeno tudi, ker nima svoje dvorane. Dela v združnem domu počivajo in ni videti, da bi bila dvorana kmalu usposobljena za prireditve. Zaradi tega trpi i SKUD i Partizan, ker sta obe društvi navezani na majhno in slabo vzdrževano telovadnico.

Mokronog je obiskal tudi potujoči kino, ki so ga Mokronožani z veseljem sprejeli. Zeleli bi od uprave kina le več discipliniranosti, da se ne bi zgodilo več kaj takega kot se je zgodilo v soboto, 3. oktobra, ko so od treh popoldne do mraka čakali šolski otroci iz Mokronoga in Trebelnega na predstavo »Kekac«, a kina ni bilo. Isto razočaranje so doživeli tudi večerni obiskovalci.

Knjige ljudske knjižnice so iz dosedanjih prostorov prenesli v šolo. Knjige so zelo slabo ohranjene. Po vojni se sploh niso dajale v vezavo, tako da niti četrtna knjig ni brezhibnih. Želja po čitanju je sicer velika, toda treba je novih knjig in knjižničarja, ki bi jih znal posredovati čitateljem.

Najbolj pa so v Mokronogu pridni v prirejanju veselice, saj skoraj ne mine nedelje, ki bi bila brez veselice, če ne v Mokronogu pa v bližnji okolici. Dajte Mokronožanom rajši kulturnih prireditev in vsi, ki ste sposobni za vodstvo pri kulturnoprosvetnem delu delajte složno in deležni boste tople zahvale Mokronožanov in okoličanov.

V. P.

Občni zbor LU je bil dne 20. oktobra 1953. Udeležili so se ga skoro vsi kulturni delavci v Novem mestu. Na seji so izvolili naslednji odbor LU:

1. Repovž Hubert, predsednik,
2. Kasesnik Palmira, tajnik,
3. Skrt Srečko, blagajnik.

Ostali odborniki:

1. Kranjec Rudolf, profesor gimnazije,
2. Marn ing. Karel, ravnatelj trgov. šole,
3. Lapajne Ivan, predm. učitelj gim.,
4. Jarc Janko, ravnatelj muzeja,
5. dr. Furlan Suzana,
6. Sproč Drago, ravnatelj Glasbene šole.

Sodelavci LU

V sezoni 1952/53 je odbor iskal predavatelje predvsem izven Novega mesta, ker je kader iz Novega mesta v dveh letih že precej izčrpal. Tako je bilo med šestindvajsetimi predavatelji samo 10 predavateljev iz Novega mesta. V razmerju s prejšnjimi dvema leti je letošnja sezona imela več političnih predavanj. Politično vsebino so imela naslednja predavanja:

1. Zamljen Jože: Razvoj oblasti med NOB.
2. Saje Franček: Belogardizem pod Gorjanci.
3. Jarc Janko: O razvoju NOV.
4. Kolar Franci: Akcija štirih brigad.
5. Dr. Hočevnar Franci: OZN.
6. Repovž Hubert: O oktobrski revoluciji.
7. Vidmar Ciril: Politični problemi po svetu.
8. Potrč Jože: O človeških pravicah.
9. Regent Ivan: O VI. kongresu ZKJ.
10. Vidmar Ciril: O razporeditvi sil v dosedanje svetovni situaciji.

Predavanja pravne vsebine so bila:

1. Dr. Golež Janko: O delavskih pravicah.
2. Dr. Maks Šnudrl: Ustavni zakon.

Pedagoška predavanja:

Prof. Andoljšek Ivan: O vzgoji doraščajočih otrok 3 (tri) predavanja.

Literarni večer, bila sta vsebine:

1. Večer Društva slov. književnikov.
2. Zihlerl Boris: O proletarski kulturi.

Geografska predavanja:

1. Blažej J.: O naših in tujih gorah.
2. Zorn Jože: Potovanje po Danski.
3. V. Tomšič: Potovanje po Indiji.
4. Simič Mil.: Vtisi iz Burme.

Ostala predavanja so bila iz področja splošne izobrazbe in eno medicinsko predavanje.

Obisk naših predavanj ni bil vedno zadovoljiv. Največji je bil na večeru slovenskih književnikov, ko je bilo 445 ljudi in 206 dijakov. Predavanja tov. Vide Tomšičeve pa se je udeležilo 421 starejših ljudi in 184 dijakov. Najmanj pa je bilo obiskano predavanje dr. Goleža (73 ljudi), čeprav je bilo namenjeno predvsem delavcem. Odboru Ljudske Univerze se še sedaj ni posrečilo privabiti na predavanja predvsem delavce, toda to naj bo naloga novega odbora.

Ljudska univerza je imela tudi jezikovne tečaje. Angleščino in nemščino sta poučevala tov. profesor Kranjec Rudolf in tov. profesor Banjai Marija. Poleg tega je imela LU tudi dijaški tečaj za angleščino.

Odbor je imel seje mesečno. Na sejah smo razpravljali o bodočih predavanjih, pravtako se je razdelilo delo. Vsi člani odbora so si razdelili delo.

Dvorano za predavanja je odbor plačeval iz svojih dohodkov, ki so bili zelo pičli, pa tudi iz podpor Mestnega ljudskega odbora in Okrajnega ljudskega odbora.

Pri tehnični izvedbi obveščanja, letakov itd. je sodeloval predvsem tov. profesor Lapajne in gimnazijski dijaki.

Medtem ko Ljudska univerza v Ljubljani vsako leto bolj procvita s svojimi cikli, pri nas v tem pogledu nismo mogli še veliko storiti. Ljubljana nam je pripravljena pomagati s predavatelji za cikle, toda pogoj je obisk 60 rednih slušateljev ter mesečni prispevek 150 din. Koliko bo to izvedljivo v Novem mestu je pa vprašanje.

Vse delovanje LU je bilo usmerjeno v to, da nudi delovnemu človeku možnosti za izvenpoklicno izobraževanje, ki je danes, ko delavci sami vodijo tovarne in podjetja, nujno potrebno. Žal pa ta težnja ni imela vedno uspeha. Upajmo, da bo to še letošnji sezoni Ljudske univerze bolj uspelo.

Palma Kasesnik

Stopiče

Kraj, ki je v zadnji vojni plačal težke račune svojih voditeljev s krvjo in svojo častjo, si je končno zaželel sreče in blagostanje. Zaželel si je poštenega razvedrila, zaželel petja, ki je pri nas že tradicija. Iz te želje se je porodilo Kulturno-umetniško društvo, okrog katerega se je že na ustanovni skupščini 6. nov. 1949 zgrnilo 60 članov. Tudi knjižnica, kateri je OO Ljudske prosvete Novo mesto za začetek daroval 64 knjig, šteje danes že 366 knjig.

Od tedaj pa do danes teče kulturno-prosvetno delo, ki se izraža v najrazličnejših panogah kulturnoprosvetnega udejstvovanja: v organizacijsko-dopisniški, agit. propagandni, dramski, pevski, fizikturni in šahovski.

V letu 1950 so že na zasilnem odru ob karbitaricah mladi in stari z veseljem igrali »Desetega brata«.

Resni gospodarji, starejši možje in žene, so se tako vživeli v vloge Obrščaka, Krjavlja, strica Dolfina in dr., da jim prvi nastopi pred občinstvom niso delali težav. Vsa vas je bila na nogah. Noč za nočjo so bile vaje, nihče ni tožil za prečutimi urami. Od takrat je KUD »Boris Kidrič« v Stopičah z neusahljivo življenjsko silo iskal vedno novih poti do ljudstva. S tečajem za izpopolnitev osnovnošolske izobrazbe ter s splošnimi izobraževalnimi, pletarskimi, prikrejevalnimi, gospodinj-sko kuharskim tečajem in Ljudsko univerzo, je dal KUD mladim in starim, mo-žem in ženam, zlatega znanja in jim po-magal, da so pričeli razumevati novo živ-ljenje.

Kos resnice bi vzeli našemu delu, če bi zamolčali, da smo pri tem doživeli resne preizkušnje, ki smo jih skušali samoini-ciativno spreminjati v uspehe. Tako je v samotni šoli na hribu zasvetila električna luč, ki je odslej privabljala vedno večje množice znanja in izživljanja žejnih ljudi v svoj svetli krog.

Na izboljšanjem in primerno osvetljenem odru so gledali igre: Skopuha, Matiček se ženi, Županovo Micko, Gospodar, Svet brez sovraštva, Mostovi, Denar v nogavi-ci, Krapi in Kovačev študent. Kdo bi naštel vsa večja in manjša dela, ki so jih uprizorili pionirji osnovne šole.

Številna gostovanja dramske družine iz Birčne vasi, Prečne, Vavte vasi, Šmihela in SKUD »Dušan Jereb« iz Novega mesta so nam vlivali poguma za nadaljnje delo in nas uvrstili v prijateljski obroč. Tudi vajenci Novomeške obrtne šole so pri nas odlično prebili svojo prvo preizkušnjo z igro »Rdeče rože«. Lutkarsko gledališče učiteljska pa je staro in mlado preneslo v nov, še neviden svet.

Nepozabni nam bodo veseli družabni večeri ob praznikih žena, nageljnove večer ob zaključku tečaja za izvenmatadno žen-sko vzgojo ob otvoritvi obnovljene šole in literarni večeri. Ni samo slučaj, da so stare mamice ob tem preslišale glas zvona, ki jih je vabil drugam, želeč preživeti nekaj veselih ur v prijetnem vzdušju okrašene šolske dvorane, med odkritosrč-nimi, zadovoljnimi ljudmi.

Takega izživljanja si naše ljudstvo želi. Saj se nam je pridružil čez petdeset let

stari tov. Golob Franc iz Stopič, ki je pr-vič nastopil v igri »Krapi« in se v vlogi župana stare dobe odlično odrezal. Pravi, da je pripravljen še pomagati. Takih ljudi je še več pri nas. So pa tudi taki, ki se pod raznimi izgovori odtegujejo vsakemu kulturnoprosvetnemu udejstvovanju, če-tudi bi bili sposobni državljani dolžni vsaj sodelovati, če ne prednjačiti in voditi.

V okviru kulturnega udejstvovanja je bilo prirejenih več masovnih izletov za razvedrilo in vzgojo. Prevzeti od novih doživetij na Reki, v Zagrebu in Postojnski jami so si ljudje še dolgo pripovedovali o teh krajih in pridobljenih vtisih.

Dobrodušni Podgorci nadvse radi zapo-jo. Nad 60 mladincev in mladink je pri-stopilo v nov mladinski pevski zbor. Tudi starejši pevci nadaljujejo z vajami. Mno-go veselja in volje je pri nas do aktiv-nosti, toda žal nimamo povsod pravega vodstva. Tudi pesem oblikuje socialistič-nega človeka. Zato mora biti povodnja dovolj izobražen in kulturn, navajen, da svoje znanje nenehno in vztrajno izpo-polnjuje, da z ljubeznijo prosvetljuje ljudi, med katerimi živi, predvsem pa, da spo-štuje pridobitve naše ljudske revolucije.

Grobost, domišljavost, sedenje na dveh stoli in ne baš solidno znanje pa izklju-čuje vse te možnosti in hrome delo, ki bi lahko dalo najlepše pozitivne rezultate.

Glasbeno življenje je bilo tudi že po prvi svetovni vojni močno razgibano. De-lovalo je tamburaško društvo. Čas je raz-kropil ljudi, glasbila pa so rjavela na pod-strešju njihovih lastnikov.

Po osvoboditvi so člani novoustanoavlje-nega KUD brezuspešno iskali začarane tamburice. Neuspeh jih je omalodušil in zadeva je zaspala. Toda posrečilo se je upokojencu tov. Bardorferju, da je vdih-nil mrtvim strunam življenje, zbral okrog sebe mlade ljudi in začel. To bo dragocen prispevek k proslavam in raznim prire-ditvam, ki so v načrtu za zimsko dobo.

Imamo tudi vse pogoje za folkloro. Že-limo si v zimskih počitnicah le tečaje, ki bi naše kadre usposobili za razne vrste kulturnega ustvarjanja.

Fizkulturo bomo gojili z mladino, saj se naše mlade učiteljske moči že usposablja-jo za to s tem, da se udeležuje fizkulture pri »Partizanu« v Novem mestu.

Nadebudni mladi vzgojitelj zbira fante k namiznemu tenisu v šoli.

Nestrpno pričakujemo, da se dovrši keg-ljišče pri šoli, ki bo imelo večjo moč kot gostilniška harmonika.

Ljudska tehnika pod vodstvom tovariša Roštana predvaja razne filme in predava pionirjem višje osnovne šole in gimna-zije o kemiji in fiziki.

KUD »Boris Kidrič« bo pod vodstvom agilnega predsednika, upokojenca Novaka, stopil v svojo zimsko sezono. Pri tem mu bo pomagalo učiteljstvo, ki se že pripravlja za praznik AVNOJ.

Z zaupanjem gledamo v bodočnost. Dograditev nove šolske stavbe nam bo omogočila še večji razmah našega kulturnega življenja.

Novak Fanči

Gornje Sušice

Na pobudo učitelja Filipa Riharja je bilo na Gornjih Sušicah 31. oktobra 1953 ustanovljeno Mladinsko kulturnoumetniško društvo Janko Jožeta. Sestavljen je bil odbor z naslednjimi odborniki:

Dramatski odsek: režiser Rihar, prepisovatelj Kralj Pepca, nameščenka.

Sportni odsek: Krese Franc, delavec.

Literarni odsek (tedenska predavanja): Rihar Filip, učitelj.

Šahovski krožek: Avgustin Rafael, delavec.

Dopisniški krožek: Rihar, Kralj Pepca.

Strelska družina: Mohar Franc, Blatnik Milan, Grilec Franc, delavci.

Predsednik društva: Kralj Pepca.

Tajnik: Rihar Filip.

Blagajnik: Vidmar Lojzka.

Gospodar: Beg Milan.

Na občnem zboru so bili sprejeti naslednji sklepi:

1. Zbrati in objaviti podatke o življenju in smrti Janka Jožeta, prvega partizana na Gor. Sušicah.

2. Dramatski odsek bo naštudiral trodejanko in z njo gostoval v bližnjih podeželskih centrih.

3. Nabaviti šminke in šahovske figure.

4. Organizirati predavanja vsakih štirinajst dni.

5. Dopisovati v Dolenjski list in Dolenjsko prosveto.

6. Društvo postane naročnik Dolenjske prosvete.

7. Organizirati strelsko družino.

8. Nabaviti in voditi zapisnik dela in sej.

Filip Rihar

*

V Ambrusu v Suhi krajini smo imeli 26. oktobra ustanovni občni zbor kulturnoumetniškega društva »Tone Tomšič«. To ime smo zbrali zato, ker je bil v gozdu nad Ambrusom formiran I. bataljon Tomšičeve brigade.

V odbor društva smo izvolili:

Predsednik: Biščak Štefan.

Tajnik: Jakše Anica.

Blagajnik: Mišmaš Jože.

Delegata: Žnidaršič Ivan, Kočevar Ciril.

Društvo ima dramsko in pevsko sekcijo. Sekciji že pripravljata program za otvoritev zadružnega doma v Ambrusu.

Na ustanovnem občnem zboru je bilo sklenjeno, da se bodo člani društva prvi vpisali v izobraževalni tečaj.

Za poverjenika »Dolenjske prosvete« je bila izvoljena Jakše Anica. Pridobila je že 8 stalnih naročnikov revije.

Predstave lutkovnega odra

Zadnja predstava Lutkovnega odra na novomeškem učiteljsku v šol. l. 1952/53 je bilo gostovanje 16. avgusta v Prečni z igro »Radovedni Pavliha«. Bila je izredno slabo obiskana. Vsega je bilo 15 gledalcev.

Ves mesec september je minil brez predstave, šele z oktobrom so se začele redne štirinajstredne predstave, po dve vsako drugo nedeljo.

Otvoritvena predstava je bila 25. oktobra, »Rdeča Kapica«. To je bila ponovitev lanske igre. Videlo jo je okrog sto gledalcev. Pred predstavo je bila predigra, ki je obravnavala problem Trsta odnosno sklep o izročitvi cone A Italiji. Da ste videli, kako viharo so protestirali mladi gledalci proti krivičnemu sklepu.

Medtem ko se je pripravljala nova predstava, je bila 8. novembra ponovitev »Radovednega Pavliha«.

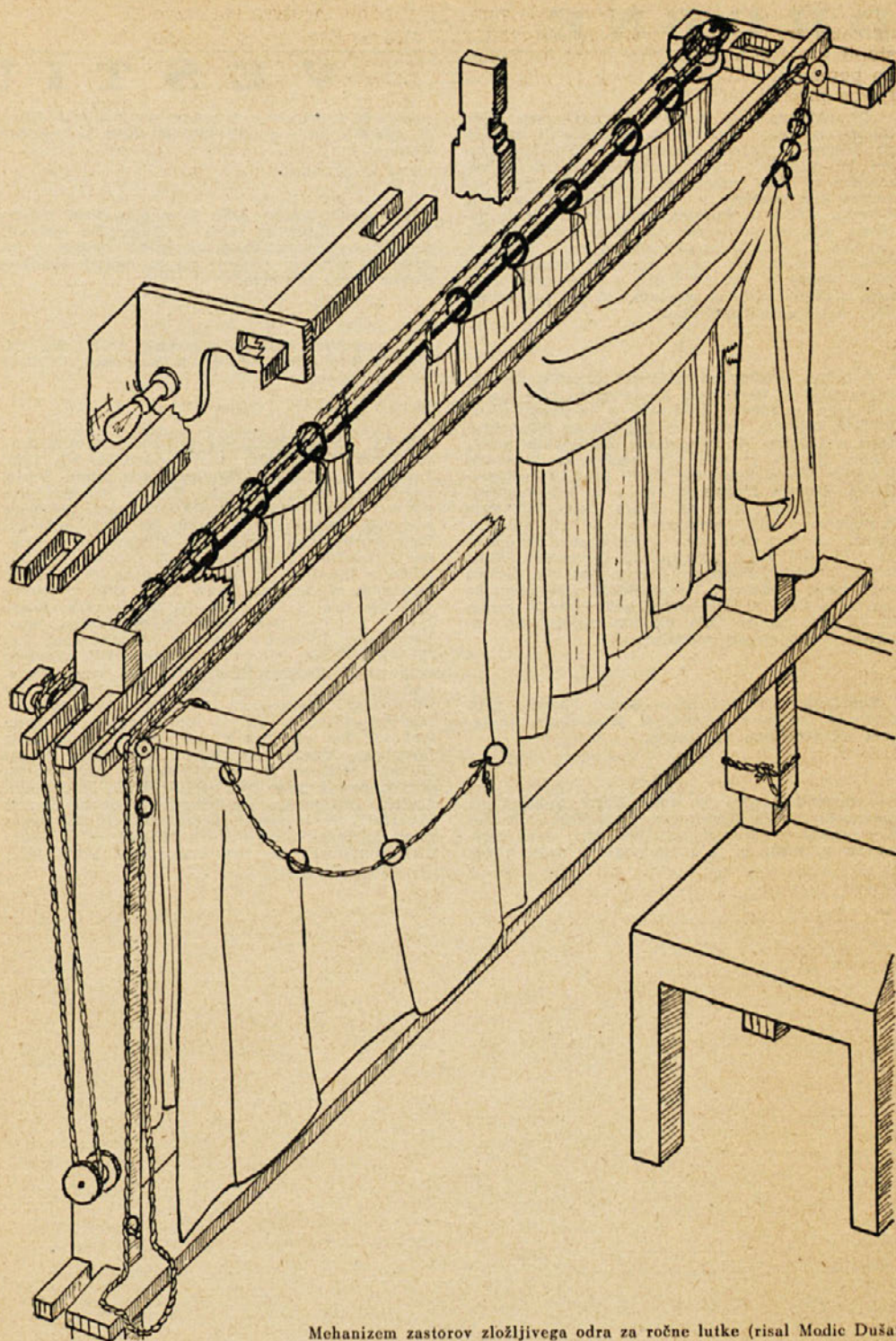
Isti mesec je bila naštudirana igrice »Janko in Metka«. Prvi dve predstavi sta bili 22. novembra, naslednji dve pa 6. decembra. Gledalcev je bilo kar lepo število. Pri vseh štirih predstavah je bilo 245 otrok in 37 odraslih, povprečno torej okoli 60 otrok in 9 odraslih.

Dva tedna kasneje je bila ponovna predstava »Čarobnega klobuka«, za katero so bile izdelane nove kulise in obleke. Vse to so izdelali dijaki pri pouku ročnega dela.

Za novoletno jelko je bila v nedeljo, dne 27. decembra predstava »Debela repa« od Libuše Titlbachove.

Oder je tehnično bolje opremljen, razsvetljava je izpopolnjena. Kljub temu bo še potrebno precej nabaviti. Zato je letos vpeljana vstopnina, in sicer po 5 din za otroke, 10 din za odrasle. Prav gotovo so to najnižje vstopnine in je na ta način omogočeno vsem otrokom, da si ogledajo naše predstave.

D. M.

Mehanizem zastorov zložljivega odra za ročne lutke (risal Modic Dušan)

29. oktobra 1953 je bil v Križatiji odprt Dolenjski muzej. Otvoritve so se udeležili najvišji predstavniki ljudske oblasti. Trenutno ima muzej tri oddelke: narodnoosvobodilni, ki je namешčen v dveh sobah, arheološki, ki tudi zavzema dva prostora z izkopaninami iz področja Novega mesta in kulturnozgodovinski, ki je začasno omejen predvsem na Novo mesto. Etnografska in prirodnoznanstvena zbirka sta v pripravi. Sedanje zbirke so samo zametek končne ureditve. Želeti je, da bi dobili v doglednem času tudi likovni oddelek muzeja, ki bi prikazoval dela dolenjskih umetnikov.

V tednu proslav za občinski praznik 29. oktobra 1953 je imel vsak Novomeščan vtis, da je prirejena slikarska razstava v izložbah novomeških trgovin, zakaj vse izložbe so bile okrašene s slikami Novega mesta dolenjskih umetnikov. Največ je bilo olj, gvašev in litografij slikarja Vlada Lamuta. Tudi grafike novomeškega mojstra Božidarja Jakca so bile razstavljene. Slikarja Mole in Josip Germ sta bila zastopana z olji, Mežanov pa je bil akvarel. Opaziti je bilo tudi risbe Justa Hvale. Zanimive so bile tudi slike novomeških diletantov. Marsikateri predel Novega mesta je ponovno zaživel pred očmi gledalcev. Novomeščani niso imeli še nikdar prilike videti toliko slik Novega mesta in izložbe, ki so bile okusno opremljene, so imele vedno dovolj gledalcev.

Radoljub Čolakovič je v Domu ljudske prosvete 29. oktobra odgovarjal prosvetnim delavcem na stavljenja vprašanja.

6. novembra 1953 je umrl Karel Suhi, bivši dolgoletni hišnik Narodnega (Sokolskega) doma. Kot odrski mojster je sodeloval pri vseh predstavah v domu in je pripomogel s svojo prid-

nostjo in spretnostjo dobremu uspehu prirediteljev. V mlajših letih je bil aktiven član novomeške godbe.

Novomeški odbor AFŽ je v počastitev desete obletnice Kongresa AFŽ v Dobrniču priredil uspelo akademijo. Program je bil primerno izbran in izveden, najbolj pa je ugajal prisrčen prizor otrok iz vrtca.

8. novembra 1953 so gostovali novomeški vavenci z igro Rdeče vrtnice v Vavti vasi. Doživeli so lep uspeh.

Nekaj novosti študijske knjižnice Mirana Jarca. Knaus Friedrich: Antropophyteia, VI. 1909. Leipzig; L'art, des origines à nos jours. Paris, Larousse; Barruel Paul: Vie et moeurs des oiseaux. Paris 1953; Bergounieux: Les premiers hommes. Paris; Parshley M. Howard: Biology. New York; The Cambridge History of American Literature. New York 1947; Dumesnil René: Histoire illustrée du théâtre lyrique. Paris 1953; Elements of Biologie. New York 1944; Histoire générale des civilisations. V. Paris 1953; Klein Ruth: Lexicon der Mode. Baden-Baden 1950; Lewinsohn Richard: Histoire des animaux. Paris 1953; Leon Hendrik Willem: Die Grossen sind nicht stumm. Wien 1952; La mer. Paris, Larousse 1953; Metzke Erwin: Handlexikon der Philosophie. Heidelberg 1949; Néret Jean-Alexis: Histoire illustrée de la librairie et du livre français des origines à nos jours. Paris 1953; Rabelais: Oeuvres complètes. Paris 1951; Ragon Michel: Histoire de la littérature ouvrière du moyen âge à nos jours. Paris 1953; Rousseaux André: Littérature du vingtième siècle. Paris; Webster's New World Dictionary of the American Language. New York 1952-53; Wolf Martin: Dictionary of the Arts. New York 1951.

drugi pa opazoval, kdaj mu bo razdirač izginil pred očmi (30). V Rožu pravijo, da dela človeka nevidnega gnezdo »cajzelca«. Neki Selan je našel to gnezdo, ga dal brž pod klobuk in odšel z njim v družbo. V družbi pa so bili o tej najdbi že obveščeni in so vedeli, da ima Selan to gnezdo pod klobukom. Ko klobuka ni odložil, so se naredili, kakor da došleca ne vidijo in govorili najgrše reči o njem. Selanu je bilo preveč in je odložil klobuk, nato so ga vsi pozdravljali in dejali začudeno in sramežljivo: »Glej ga, glej! Od kod si se pa vzel? Pa menda nisi slišal, kaj smo govorili!« (22.) 1734

V Loški dolini je vsaka ptica, ki sedi vrh drevesa in čivka, vremenski prerok in, če čivka zjutraj pred vzhodom sonca, bo drugo jutro drugačno vreme (Janez Nanut, Podgora štev. 4). V Bučah pri Kozjem bo v hiši, v katere bližini kriči detel, prav kmalu nesreča (8), v Laškem pa je žolna vremenski prerok, kadar vpije »pit, pit«, bo v kratkem dež (24). V Prekmurju pravijo detelu tudi *j u g o v c a*, ker vpije: jug, jug, jug! Kakor dolgo kliče ptič v teh krajih tako, tako dolgo piha sever (18). V Rožu prosi za dež *dež ovenca* ali *pivka*. Ta vpije ob suši »piv, piv«. Ptica pa more piti le deževnico, ker ima kvišku zavrt kljun. Ob splošnem potopu so vse ptice kopale jarke in gradile s kamenčki jezove, da je voda hitreje odtekala, le ta ptica se je potepla od dela. Za pokoro za ta greh ima tako neroden kljun (22). 1735 1736 1737 1738

VRANA IN SRAKA

V Ščavnici so rekli: »Kadar sraka regeče, dobro vbeče« (39), v ljutomerski okolici pride nekdo k tebi in ti pove novico, kadar sraka regeče (14). Tako je tudi pri Veliki Nedelji in bo nekdo prišel, če sede sraka na streho in čeblja (12). Kadar slišijo v Krogu pri Murski Soboti dretje srake, dobe pismo, to dretje pa pomeni večkrat tudi nesrečo (18). Če leti sraka okoli hiše, dobe v lendavski okolici pismo ali pa goste, če sede blizu hiše na drevo in poje, tedaj dobe pismo prav zares (15). V Beli Krajini naznanja pismo že sam srakin krik in naj pride ta od blizu ali daleč (1, 62). 1739

- 1740 V Beli Krajini prinaša na strehi sedeča vrana slabe novice (1), v Gribljah (62) in v lendavski okolici preti nesreča, če se dere vrana okoli hiše (15). V lendavski okolici kupec nima sreče, če sliši na poti h kupčiji krik vrane (15). V tem kraju je v hiši nesreča, če leti vrana mimo hiše in močno kriči, najmanjše zlo bo to, da se ti nekaj potre (15). Komur pa vrana v ljutomerski okolici kraka nad glavo, ga čaka velika nesreča. V takem primeru mora brž reči: »Vrana! Tebi pšenični klas, meni pa veseli glas!« ali pa: »Bog ne daj vekšega kvora, kak je tvojega dora!« (14.) Kadar se odpravljajo v Krogu pri Murski Soboti na pot in slišijo vpitje vrane, rečejo: »Bog ti daj pšenični vlat, meni pa veseli glas!« in potem se vse srečno izteče (18). Kadar zaslišijo v lendavski okolici vpitje vrane, se ubranijo nesreče, če trikrat pljunejo in rečejo: »Bog ne daj večje nesreče, kot je tvoja glava,« ali »Bog ne daj nobene nesreče,« ali »Božja vrana, Bog ti daj pšenično vlat, nam pa slišati dober glas!« (15.) V lendavskem okraju je vrana le v enem samem primeru dober prerok: če sede spomladi vrana, ki jo prvo zagledaš, na ozeleneli oreh, dobiš v letu dosti denarja (15).
- 1742
- 1743 V Ziljski dolini oponašajo vrano takole:

»Skolč je barov vrano:
 Kam greš?
 V Kranj, v Kranj, v Kranj!
 Kaj boš v Kranji?
 Konj krepnov, konj krepnov!
 Grem še jes s teboj?
 Kar, kar, kar!« (23.)

Skolč je skobec, barati je vprašati, kar je nikar, v Kranj pomeni na Kranjsko.

SOVA IN ČUK

- 1744 V Prekmurju obletavajo ptice sovo, če se pokaže podnevi, ker ima sova od vsake ptice po eno pero (18).
- 1745 V Litiji prinese sova nesrečo, če prileti na okno (24). V Malenskem vrhu je v sovi zli duh. V tem kraju in tudi drugod ponoči ne smeš oponašati sove, okoli tebe

V S E B I N A

Milan Pugelj: Prišli so majhni škratje	49
Slavko Kastelic: Spominski dnevi	50
Kobrinski in Reymond: Starec Millon	52
Padli prosvetni delavci	56
Slavko Kastelic: Hofbek Edmund in Marija	57
Milan Dodič: Ob Pugljevi 70-letnici rojstva	58
Bogo Komelj: Novomeški tiskarji in njih delo	62
Bogo Komelj: Tržaški dijaški rokopisni list Flores	67
Ivan Vasič: Novomeška sokolska župa in njeni odnosi do Osvobodilne fronte	70
Dušan Modic: Oder za ročne lutke	72
Dušan Modic: O igri z ročnimi lutkami	73
Iz življenja naših društev	74
Drobne vesti	80

»Dolenjsko prosveto«
izdaja in zalaga Okrajni odbor ljudske prosvete
v Novem mestu

Izhaja po potrebi

Uprava: Novo mesto OOLP, Cesta herojev 1

Uredništvo: Komelj Bogo, Študijska knjižnica Mirana
Jarca, Novo mesto, Cesta herojev 1

Naklada 1000 izvodov

Tiska Celjska tiskarna v Celju

